„háttérben a rejtőző részletek”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XXV. ÉVFOLYAM 2014. 20. (658.) SZÁM – OKTÓBER 25.

ára 3 lej

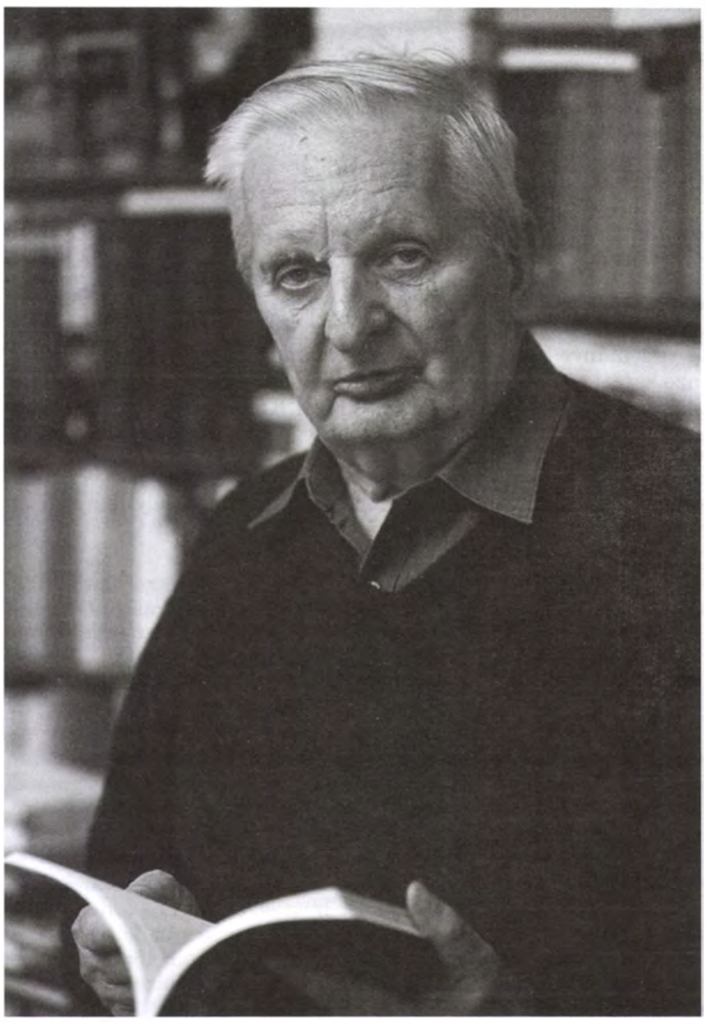

Pomogáts Béla

- **Pomogáts Bélával beszélget Székely Ferenc**
- **Borcsa János: Építő gondolatok egy könyvtárból**
- **Bálint Tamás: Lávsztori**
- **Franz Hodjak: Crosby úr jött s ment**
- **Vallasek Júlia: Havasi nosztalgia**
- **A NAGY KILOMETRIK**

KÁNTOR LAJOS

Pomogáts Béla útjain

Egyik fontos szellemi Bemapónknak (az apót nem különítve el a személynévtől) nevezte Lászlóffy Aladár Pomogáts Bélát 2004 májusában, Kolozsvárt. Az erdélyi forradalmi hadsereget vezényelni jött hadvezér csupán 56 évet élt, vagyis Lászlóffy úgy fiatalította, hogy öregítette is az akkor már hetvenéves Pomogáts barátunkat, miközben az irodalomtörténész itteni hírnevét nem kellett öregbíteni. Ahogy Ali magyarázta a dolgot: „vezetői véna, pedagógiai érzék, anyanyelv-mentő reflex, az irodalomteremtés leckemagyarázása” egyrészt, másrészt az a tény játszik szerepet (el)ismertségében, hogy „hosszú ideje állandóan és meghatározóan itt van, végig a színeken ebben a drámában, és előtérben a helyszínen”.

A magam emlékeit, élményeit nehezen tudom összefoglalni, fél évszázadra kellene visszaemlékeznem, nem utolsósorban közös autós útjainkra; mindvégig Béla volt a sofőr, Kolozsvár és Székelyudvarhely, Kolozsvár és Sepsiszentgyörgy, Kolozsvár és Kalotaszentkirály, Kalotaszentkirály és Szeged, Szeged és Budapest, Szigliget és Hévíz között, amihez mindenképp hozzá kell még venni a Pozsonyba, Kassára vagy Ljubljanába vezető utakat (és még sok másikat). Konferenciák, hivatalos meghívások, baráti látogatások végtelen sorozata – valamennyit talán Pomogáts Béla sem tudná felsorolni, pedig ő valószínűleg többre emlékszik, mint én; és nyilván rajtam, rajtunk kívül sok-sok utasa volt, korántsem csak erdélyiek.

Nézem a Littera Nova Kiadó által Budapesten megjelentetett (és az MTA Irodalomtudományi Intézet felvállalta), 2005-re toldódott ünnepi kiadványt, a *Pomogáts-változatok*at (innen idéztem a Lászlóffy-féle laudációt), a kötetvégi életrajzi adatokat, ahol feltüntették, hogy Pomogáts Béla 1969-ben járt először Erdélyben, akadémiai kiküldetésben, az első kötete, a szintén Erdélyhez kötődő Kuncz Aladár-kismonográfia viszont 1968-as jelzetű. Maga hozta el, barátainak, ajándékba. Megszámolom: az önálló kötetek bibliográfiája, 2005-tel bezárólag, 70(!) megjelenést regisztrál.

>>>>> *folytatás a 4. oldalon*

OLVASÓINK FIGYELMÉBE!

Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között. Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKONT.

Beszélgetés a 80 éves Pomogáts Béla irodalomtörténésszel

„Én ismerem a legtöbb magyar írót személyesen”

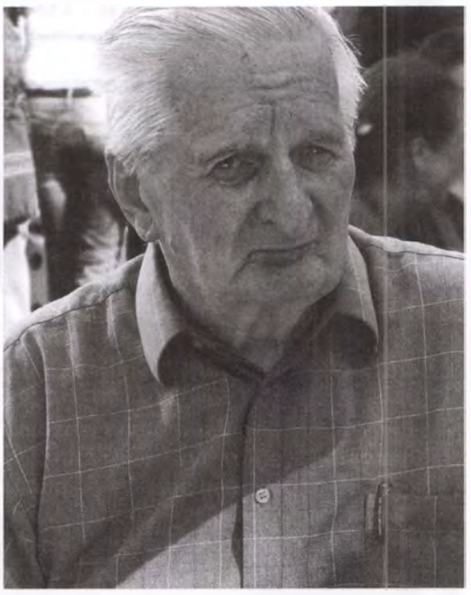

Pomogáts Béla

– Budapesten született a két világégés között, nehéz gazdasági időszakban. Milyen volt a gyermekkora?

– Gyermekkorom viszonylag békésen telt, szüleim értelmiségi emberek voltak, apám építészmérnök, anyám orvos. Budapest egyik külső negyedében, Pestújhelyen laktunk, ezt annak idején anyai nagyapám – aki neves ügyvéd volt – alapította, róla nevezték el a főutcát. Nyaranta a Balatonra jártunk, ezek ma is szép emlékeim, a háború végén azonban minden összeomlott, apámat katonának hívták be, majd orosz fogságba került, és csak 1945 őszén tért haza.

– Milyen emlékei vannak a második világháborúról és a háború utáni évekről, amikor a területileg és szellemileg megcsonkított magyar nemzet a talpra állás lehetőségét kereste?

– Jól emlékszem a második bécsi döntés idejére, ez adta vissza Magyarországnak Erdély északi és keleti részét. Az első mozifilm, amit életemben láttam, ennek a visszacsatolásnak a dokumentumfilmje, nagy hatást tett rám. Bizonyára szerepet játszott Erdély iránti érdeklődésemben is. Különben apám mint katona részt vett a visszacsatolásban, Szatmárnémetibe és környékére került. A háború után nagy reménységekkel vártuk az új korszak eljövetelét, szüleim a kisgazdapárt hívei voltak, számos barátjuk – például idősebb Antall József – is szerepet játszott ennek a pártnak a vezetésében. 1945-től a Piarista Általános Iskolában tanultam, 1948-ban az iskolát szétzilálta az államosítás, majd 1950-ben, midőn a rend visszakapta az iskolát, visszatértem a piaristákhoz, ott is érettségiztem 1953-ban.

– Az '56-os forradalom idején bölcsészhallgató, s bár nem volt nagy szerepe az események alakulásában, később mégis lecsukták...

– Valóban nem volt túl nagy szerepem a forradalom eseményeiben, mint az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság munkatársa bent tartózkodtam a bölcsészkaron, majd november 3-án a bizottság képviselőjeként Győrbe utaztam, ott ért a szovjet invázió. Nagyon sok barátom és évfolyamtársam menekült Nyugatra. A letartóztatások és az ítéletek nyomban a Kádár-rendszer hatalomra jutása után megkezdődtek, és folytatódtak egészen az 1961-es amnesztiáig. Engem 1959-ben tartóztattak le, miután nem voltam hajlandó engedni egy beszervezési kísérletnek, hat hónapig voltam internálótáborban, majd egy évig rendőri felügyelet alatt, és csak a hatvanas évek közepétől kaphattam értelmiségi állást.

1965 végén az Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa lettem, akkor már jelentek meg tudományos publikációim. Nagyon ösztönző baráti körbe kerültem, olyan kollégák közé, mint Bodnár György, Czine Mihály és Rába György, valamennyien a magyar irodalomtörténet-írás független szellemet képviselő jeles egyéniségei voltak. Részt vettem az akkoriban készülő hatkötetes magyar irodalomtörténeti kézikönyv munkálataiban. 1968-ban megjelent első, Kuncz Aladár munkásságát feldolgozó könyvem, ez eredetileg egyetemi szakdolgozatnak készült. Meglehetősen sok tanulmányom, kritikám jelent meg ezekben az években Magyarországon, később már Erdélyben is.

– 1983-ban jelent meg A transzilvánizmus. Az Erdélyi Helikon ideológiája *című kötete, melyben a* Helikon *kisugárzását és – többek között – a román és magyar irodalom kölcsönhatását taglalta. Hogyan látja ezt 30 évvel a kötet megjelenése után?*

– Ma is büszke vagyok arra, hogy ez a könyv elkészülhetett, és hálás vagyok Bodnár Györgynek, hogy az általa szerkesztett könyvsorozatban megjelent. Úgy gondolom, semmit sem kell visszavonnom a könyvben leírtak közül. Mindenesetre ez a könyv hívta fel először a figyelmet a két világháború közötti erdélyi irodalom transzszilván irányzatára, ennek nagy hatása volt Erdélyben is. Midőn 1969 januárjában első alkalommal Erdélybe utazhattam, mindenki, Kós Károlytól Balogh Edgárig, Beke Györgytől Kántor Lajosig baráti szövetségesként fogadott.

– A kommunizmus utolsó évében, 1989-ben látott napvilágot az Erdélyi magyar olvasókönyv...

– Ezt a munkámat népszerűsítő kiadványnak szántam, olyan írásokat foglalt magába, amelyek Erdéllyel, az erdélyi magyarság történetével foglalkoztak. Az első szemelvény Anonymus *Gesta Hungarorum* című művéből való, az utolsó Kányádi Sándor *Krónikás éneke* volt. Szerepet kapott benne Bocskai István, Apor Péter, Kazinczy Ferenc, Kemény Zsigmond, Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, Kós Károly, Nyirő József, Németh László, Reményik Sándor, Tamási Áron, Illyés Gyula, Nagy László, Szilágyi Domokos és még egy sor magyarországi és erdélyi írástudó. Úgy gondolom, sikerült felhívni a figyelmet az erdélyi magyar történelem és művelődés nagyszerű értékeire.

– Egy másik Magyarországról ír 1997-ben. Milyennek képzelte el ezt a Magyarországot?

– Annak idején nagyon megragadott Erdélyi Jánosnak egy metaforája, amely a nemzetet mint egy „nagy családot” határozta meg. Szerettem volna, ha ennek a gondolatnak a közösségteremtő és szolidaritásra nevelő ereje érvényesül. Nem így történt, csalódnom kellett, ma a magyarság sokkal gyilkosabb belső viszályoknak van kiszolgáltatva, mint korábban. Ráadásul az irodalom nemzetnevelő, közösségteremtő szerepe radikálisan leértékelődött, így remény sincs arra, hogy a pártpolitikai küzdelmeket valamiképpen a szellem, a kultúra enyhíthetné.

– 1992-től az Anyanyelvi Konferencia elnöke, amelynek fő célja a magyar nyelv ápolása és a kortárs magyar irodalom tá-

Pomogáts Béla

1934. október 22-én született Budapesten. Kritikus, tanár, irodalomtörténész, az irodalomtudományok doktora. 1953-ban érettségizett a Piarista Gimnáziumban. 1953–1958 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar szakos hallgatója volt. Az 1956-os forradalomban való részvétele miatt 1959–1960 között internálótáborban volt. 1961–1965 között Budapesten középiskolában tanított. 1965 óta a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, valamint a 20. századi osztály vezetője, 1992 óta igazgatóhelyettese, 1996 óta tudományos tanácsadója. 1994–1997 között az MTA közgyűlési képviselője, az Akadémia Kutatóhelyi Tanácsának, az Irodalomtudományok Bizottságának, a Magyar–Román Történész Vegyesbizottságnak, a Doktori Tanács irodalomtudományi szakbizottságának tagja. 1992-től az Anyanyelvi Konferencia elnöke. 1989–1994 között a TUDOSZ elnökségi tagja. 1993–2004 között az Írószövetség elnökségi tagja, 1995–2001 között elnöke. 1994 óta az Ötvenhatos Emlékbizottság szóvivője. 2002–2007 között az Illyés Közalapítvány elnöke. Számos művet írt az erdélyi és egyetemes magyar irodalomról, rangos kitüntetések birtokosa.

mogatása volt. Ma már alig hallani AK-rendezvényekről...

– Az Anyanyelvi Konferencia Egyesületet még a hetvenes évek végén hozták létre olyan nyelvészprofesszorok, mint Bárczi Géza és Lőrincze Lajos. Én a kilencvenes évek elején lettem Lőrincze utóda, és egészen az idei év elejéig töltöttem be az elnöki szerepet. Mindig azon fáradoztam, hogy az anyanyelvi mozgalom a magyarság kulturális és lelki összefogásának, gazdagodásának a műhelye legyen. Szomorúan kellett szembesülnöm azzal, hogy az anyanyelvi mozgalom szinte teljesen elvesztette állami támogatását, és csak vezetőinek és néhány tagjának anyagi áldozatkészsége révén működhet tovább igen szerény körülmények között. Évente három-négy alkalommal tudunk valamilyen programot szervezni, a legnevezetesebb ezek közül a minden júniusban megrendezett sátoraljaújhelyi Kazinczy Napok.

– Hat évig vezette a Magyar Írószövetséget, olyan időkben, amikor a magyar könyvre, a szép szóra mind kevesebb és kevesebb pénz jutott az államháztartásból. Mit szeretett volna megoldani még elnöksége idején?

– Ez a hat esztendő sok szép és talán ugyanannyi szomorú emléket hagyott hátra maga után. Három dologra törekedtem: hogy az irodalom nagyobb megbecsülést élvezzen, hogy minden akadály nélkül megjelenhessenek az arra érdemes irodalmi alkotások, és hogy fennmaradjon az írótársadalomnak az a szolidaritása, amely a korábbi évtizedekben érvényesült. Tulajdonképpen egyik törekvésemet sem tudtam maradéktalanul érvényesíteni, az irodalom társadalmi szerepe erősen csökkent, és az írótársadalom pártpolitikai érdekek nyomán szakadt darabokra. Mindazonáltal úgy érzem, hogy érdemes volt végigcsinálni ezeket a küzdelmes esztendőket.

– Még a szocialista kormány idején, 2007-ben megszűnik az Illyés Közalapítvány. Nagy érvágást jelentett ez a magyar kultúrának?

– Számomra is nagyon fájdalmas volt az Illyés Közalapítvány felszámolása. Igen lelkiismeretesen dolgoztunk, és komoly segítséget tudtunk adni a kisebbségi magyar kulturális intézményeknek, társadalmi szervezeteknek és egyházaknak. Nagy értéke volt az alapítványnak, hogy a támogatásokat nem a politikai hatalom, hanem egy pártok felett kialakult konszenzus ítélte meg. Az Illyés Közalapítvány tapasztalatait fel lehetne használni a jelenben is, azonban úgy látom, hogy ez ma a legkevésbé sem foglalkoztatja a politikai életet.

– Nem is olyan rég, július végén távozott a Berzsenyi Dániel Társaság éléről, azzal a „búcsúlevéllel", hogy kevés az Orbán-kormány kultúrára szánt támogatása. Meg tudná ezt indokolni?

– Évekig voltam – Takáts Gyula, a neves kaposvári költő utódjaként – a Berzsenyi Társaság elnöke. Ahogy ezt mondani szokták: „társadalmi munkában". Igen sok előadást, tanácskozást, ünnepséget rendeztünk, úgy gondolom, hogy a társaság a magyarországi szellemi élet egyik központi intézményévé vált. Azért távoztam a társaság éléről, mert tapasztalnom kellett, hogy olyanok, akiknek különben semmi közük sincs az irodalomhoz, hatalmi pozíciókat kívántak volna szerezni a társaság révén, és kiszolgáltatták a társaságot a pártpolitikának. Elég idős vagyok ahhoz, hogy ne bonyolódjam méltatlan küzdelmekbe, ezért adtam vissza megbízatásomat.

– Manapság fölöttébb elszaporodtak a memoárirodalom, a valóságleírás kötetei. Jó az, ha ezen a téren is gazdagodik irodalmunk tárháza?

– A memoárirodalmat sokra tartom, hiszen ebből az irodalomból lehet életközeli és tárgyszerű ismereteket szerezni az elmúlt évtizedek valóban zaklatott történelméről. Egyébként a memoárirodalom a magyar nemzeti kultúra régi hagyományát jelenti, talán elég, ha Mikes Kelemen leveleire, Rákóczi Ferenc emlékirataira hivatkozom, egyáltalán az erdélyi magyar irodalmi kultúra egyik legfontosabb területe a memoár, ezek nemcsak Erdély történetét világítják meg a mai olvasó előtt, hanem egyszersmind szépirodalmi értékekben is gazdagok.

– Alig van irodalmi esemény Erdélyben – de másutt is –, ahol ne venne részt személyesen. Fontos az, ha az irodalom apostolai ott vannak az eseményeken, találkoznak az olvasókkal, megbeszélik a szakmai teendők részleteit?

– Számomra mindig rendkívül fontosak voltak a személyes kapcsolatok, nemrégiben némi elégtétellel állapíthattam meg, hogy a Kárpát-medencében talán én ismerem a legtöbb magyar írót személyesen. A személyes jelenlét fontosságát tanultam meg irodalmi mestereimtől: a *Nyugat* és a magyar népi mozgalom vagy éppen az erdélyi irodalom klasszikus egyéniségeitől. Ma is az a véleményem, hogy az irodalmi élethez hozzátartozik a személyes jelenlét, a személyes kapcsolatok rendszere.

– Kik voltak azok az erdélyi írók, akikkel már az iskola padjaiban „találkozott", s kik azok, akiket a későbbiekben ismert meg személyesen, jó, baráti kapcsolatot ápolva?

– Már a Piarista Gimnáziumban igen sok erdélyi író munkásságával ismerkedtem meg, olyanokéval, mint Tamási Áron, Nyirő József, Áprily Lajos, Reményik Sándor, Dsida Jenő. Előbb beszéltem arról, hogy Kuncz Aladár munkásságáról írtam egyetemi szakdolgozatomat. Az utóbbi évtizedekben igen sok erdélyi íróval kerültem baráti kapcsolatba, személyes jó viszonyt ápoltam Kós Károllyal, Tamási Áronnal, Áprily Lajossal, Kacsó Sándorral, Jancsó Elemérrel, Bartalis Jánossal, Szemlér Ferenccel, Méliusz Józseffel, Jékely Zoltánnal, Kemény Jánossal, majd Sütő Andrással, Beke Györggyel, Kányádi Sándorral, Gálfalvi Györggyel, Gálfalvi Zsolttal, Kántor Lajossal, Gáll Ernővel, Deák Tamással, Bajor Andorral és másokkal. Jó barátom volt Pusztai János is, akit szeptember 30-án temettünk a Farkasréti temetőben.

– Tamási mondta: „Énlaka felett, a Firtos lova hátán, lehajtott fejjel elaludt a Gondviselés". Mi a véleménye, most hol „alszik" a Gondviselés?

– Nem tudom, hogy hol „alszik a Gondviselés", de azt én is tapasztalom, mintha aludna. Remélem, ez nem fog hosszú ideig tartani. A magyar történelemnek mindig voltak szerencsétlen „kihagyásai", mintha most is tévutakon bolyonganánk, ahelyett, hogy biztos irányokat választva keresnénk a helyünket saját kultúránkban, a szomszédaink között és az Európai Unióban.

– Nyirővel, akit 2012-ben temettek újra, többször foglalkozott élete folyamán. Hol helyezné el őt az egyetemes magyar irodalom páholyában?

– Nyirő József munkásságát mindig nagyra becsültem, egy egész könyvre való tanulmányt írtam róla, szeretném, ha egyszer ezekből valóban könyv lehetne. Kétségtelenül az erdélyi irodalom nagy értékei között van a helye, de talán Tamási Áron, Áprily Lajos és Kós Károly után. A búcsúszertartáson nem voltam jelen, különben is az a véleményem alakult ki, hogy ez a szertartás méltatlan volt Nyirő József egyéniségéhez és örökségéhez: napi politikai cirkuszt rendeztek egy méltó megemlékezés helyett.

– Nemrég osztották ki az idei irodalmi Nobel-díjat. Ön szerint kinek kellett volna még Nobel-, illetve Herder-díjat kapnia a magyarok közül az elmúlt évtizedek során?

– Fájdalmas számomra, hogy olyan sok magyar író maradt ki a Nobel-díjasok közül. Gondolok például Babits Mihályra, Móricz Zsigmondra, Illyés Gyulára, Németh Lászlóra, Weöres Sándorra, Nagy Lászlóra, Juhász Ferencre és természetesen Sütő Andrásra. A Herder-díjat is számos erdélyi író érdemelné meg, így Benkő Samu, Dávid Gyula, Markó Béla, Kántor Lajos, Szilágyi István. A díjakat azonban nem „megérdemelni", hanem „kapni" szokták, így aztán a legérdemesebbek közül is sokan maradnak ilyen díjak nélkül.

– Sokfelé járt a nagyvilágban. Szeret utazni?

– Természetesen szeretek, és amióta világútlevéllel járhatok külföldre, sok helyen megfordultam, a múló évtizedek során hozzávetőlegesen ötven országban jártam, nemcsak Európában, ahol szinte mindenütt tehettem látogatást, hanem Ázsiában, Afrikában és Észak-Amerikában is. Ezek az utazások mindig hatalmas szellemi élménnyel és tapasztalattal ajándékoznak meg. Legtöbbször mégis a szomszédos országok magyar közösségeinél szoktam látogatást tenni, otthon érzem magam Erdélyben, a Felvidéken, Kárpátalján és a Délvidéken is.

– Mi van a fiókban, mit szeretne letenni az olvasók asztalára a közeljövőben?

– Jó pár könyvem került az utóbbi egy-két évben kiadókhoz, várom ezeknek a megjelenését, az idén valószínűleg négyőt könyvem is a közönség elé kerül. És szeretném befejezni az erdélyi irodalom történetéről írott művemet. Még egy kötet van hátra, ezt remélhetőleg a jövő év elején át tudom adni a kiadónak.

SZÉKELY FERENC

>>>>> *folytatás az 1. oldalról*

És ehhez a számhoz hozzá kellene adni az ő szerkesztésében kiadott írói életmű-válogatásokat, történelmi, irodalom- és sajtótörténeti antológiákat. (2005-ben ezekkel még csak 49-ig jutott!) A címek közül bőven válogathatnék erdélyi vonatkozásúakat, például az *Erdélyi városképek*et (Pozsony, 1994), több Dsida-kiadást, a *Trianon* című gyűjteményt, a magyar békeküldöttség 1920-as tevékenységéről szólót (2000), az *Áprily Lajos emlékezetét* (a Nap Kiadó sorozatában, 2002-ből), nem utolsósorban a *Jelszó és mítosz* összeállítást (Mentor, Marosvásárhely, 2003).

Pomogáts Béla nyolcvanadik születésnapján az irodalomtörténész, az Erdély-barát s az egész magyarságban gondolkodó művelődéspolitikus köszöntésében azonban megelégszem annyival, hogy utalok az utóbbi tíz év teljesítményéből néhány könyvcímre, újabb keletű vállalkozásra. Kénytelen leszek szinte csak a felsorolásnál, illetve a főként erdélyi szempontú válogatásnál, súlypontozásnál maradni, hiszen ez is emberpróbáló feladatnak bizonyul. Az élre, s alighanem e gazdag életmű legjavához sorolandó a csíkszeredai Pallas-Akadémia Könyvkiadó által kezdeményezett, 2008-ban útjára indított sorozat, a *Magyar irodalom Erdélyben* eddig elkészült három, illetve hat kötete – ugyanis az irodalomtörténeti értékeléssel egybekötött dokumentumokat a kiadó külön is számozta, így az I-III-V mellett találjuk a II-IV-VI-ot, összesen közel 2000 oldalon. A mindeddig páratlan összefoglalás természetesen nem születhetett volna meg a szerző évtizedeken át kitartóan, irigylésre méltó odafigyeléssel rótt könyvkritikái és irodalomtörténeti tanulmányai nélkül. Több szakmai tanácskozásnak volt már tárgya ez a terjedelmében is impozáns munka – érdemi kritikájára, a koncepció és a részletek megvitatására azonban meg kell várnunk, hogy az ígért záró (kettős?) kötet is elkészüljön. Egyelőre 1914-től 1989-ig tekintette át Pomogáts az erdélyi magyar irodalmat, Szabolcska Mihálytól és Kós Károlytól Zirkuli Péterig és Ferencz Zsuzsáig, vagyis nem csupán az időbeli távolságok nagyok. Persze, az egyes portrékban nem kerülhető meg az időhatár (némelykor az országhatár) átlépése – ezt mindenki tudja, aki valamelyest közelébe került hasonló műfaji vállalkozásnak. Ha a dokumentum-fejezeteket nézzük, a korábbi évtizedek esetében magától adódnak az ilyen címek: *Kiáltó szó*, *Az erdélyi gondolat*, *Jelszó és mítosz* vagy akár *Korszerűség és pártosság*; közelebb érkezve a mához (a közelmúlthoz), már több vitát kavarhat – és kavart annak idején is – az *Erdélyi lélek és erdélyi irodalom* vagy a *Nemzedékek kézfogása*, *A sajátosság méltósága*.

Antológiák sajtó alá rendezését – irodalomtörténeti áttekintésétől függetlenül is – különböző kiadóknál folytatja; a vásárhelyi Mentornak köszönhetően 2010-ben látott napvilágot az *Erdélyről Trianonban*, 2011-ben az *Erdélyi költők antológiája* (Éghajlat Könyvkiadó, 2011). Eredeti ötlet az *Üdvözlégy, szabadság!* 2008-ból (tárgyi megjelölése: „Magyar írók Észak-Erdély és a Székelyföld 1940-es visszatéréséről") – ennek előzménye volt, ugyanezzel a címmel (csak vessző és felkiáltójel nélkül) a Jékely Zoltán, Kiss Jenő és Szabédi László által szerkesztett, Szentgericzei Jakab Jenő kiadásában 1942-ben, Kolozsvárt piacra került kötet. A legmaibb viszont és talán a legérdekesebb a *Haza, a magasban;* ez az 1968–69-es Kettős kötődés-vita sajtóanyagát gyűjti egybe, a rá vonatkozó tanulmányokat is figyelembe véve, 2011-ben (szintén a Mentornál).

Az elmúlt évtized Pomogáts-könyvei közül három, igencsak beszédes címűt emelek ki, a közéleti ember publicisztikai írásait, tanulmányait tartalmazókat. Még 2005-ből való (a szeredai Pallas-Akadémia vállalta) a *Felelősség Erdélyért* (Nemzetpolitikai jegyzetek, 1988–1994), a pozsonyi Madách-Posonium kiadta *Egyensúlykeresés* (2008) és az újra irodalmi tanulmányokat közlő *Jelenben élő múlt* (Napkút Kiadó, 2013). Azt gondolom, ez a három cím jól jellemzi Pomogáts Béla mai gondjait, gondolkodását – természetesen hozzá véve a magyar közgondolkodás egészének állapotáról sorozatosan megfogalmazott előadásait, írásait. Az egyensúlykeresés ugyanis összekapcsolódik a felelősséggel, a múltbeli (irodalmi) tanulságok pedig nagyon hasznosak (volnának) a jelennek. Ez utóbbi kötet második fejezetében a „helytállás" és az „értékvédelem" szavak, illetve magatartások kerülnek előtérbe, és – a kortársi divattól függetlenedve – három nagy példa áll a középpontban: az Adyé, a Kodály Zoltáné és az Illyés Gyuláé. Márairól, Cs. Szabó Lászlóról és Lengyel Józsefről ugyancsak olvashatunk itt, de Szabó Dezsőről, a felvidéki Jócsik Lajosról, valamint Jékely Zoltánról, Takáts Gyuláról, Juhász Ferencről is. Az *Erdélyi küldetés* fejezetben Pomogáts a regényíró Bánffy Miklósról, a tanulmányíró Kuncz Aladárról, a Nyírő-temetés (újratemetési kísérlet) tanulságairól, Dsida és Szabédi transzszilvanizmusáról, Méliusz munkásságáról, Sütő Andrásról, Kányádi Sándorról és Szilágyi Istvánról értekezik.

Ezt a gyors születésnapi számbavételt persze nem fejezhetem be úgy, hogy ne említsem Pomogáts Béla régebbi és újabb, önálló kötetekbe gyűjtött költészeti kritikáit/tanulmányait, például Faludy Györgyről és Jékely Zoltánról, Reményik Sándorról, Takáts Gyuláról és Somlyó Györgyről, Juhász Ferencről. Egyetemi évei, 1956-os „kalandja" és az Irodalomtudományi Intézetben eltöltött évtizedek alatt és azóta is, hivatalosan már nyugdíjban, különböző társasági vezetői funkcióitól megválva vagy leváltva, de a közélettől igazán elszakadni nem tudva, sokunk barátja sokfelé figyel. És amit megfigyel, arról szívesen véleményt is mond.

Tegye ezt még sokáig!

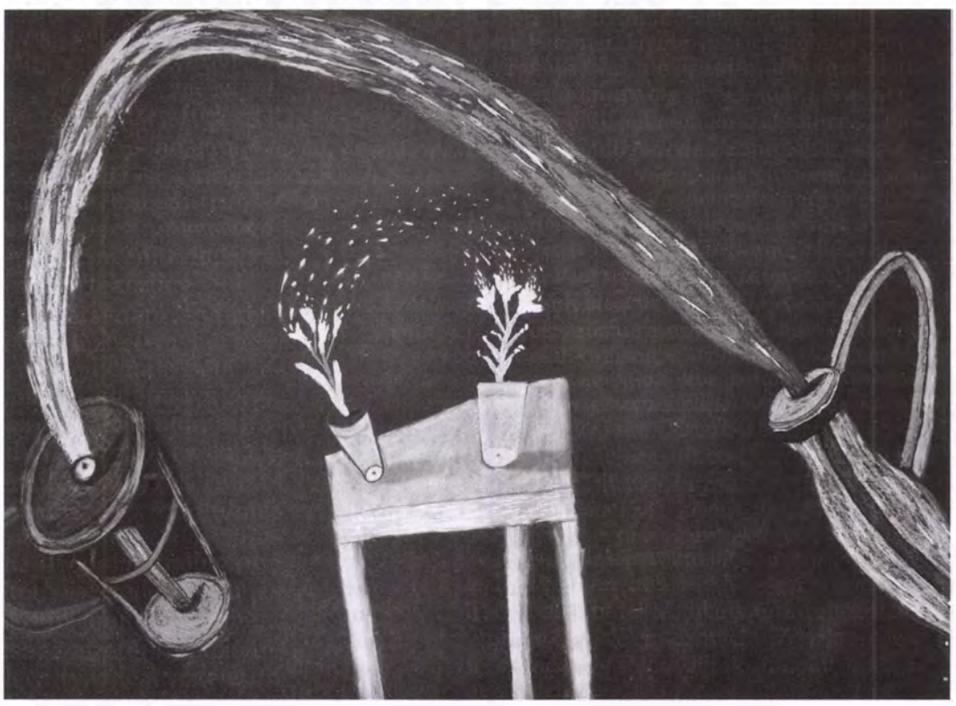

S. kancsója (2014)

Lapszámunk 4., 7–9., 15. és 23. oldalát Szabados Árpád a csíkszeredai *Új Kriterion Galériá*ban megnyílt egyéni tárlatának anyagával illusztráltuk.

BORCSA JÁNOS

Építő gondolatok egy könyvtárból

Vörösmarty méltán híres költeményének címéhez a magyar irodalomban járatos olvasó bizonyára Szerb Antal esszé- és tanulmánykötetét is társítja, ha adott esetben könyvtárról, könyvtárban születő gondolatokról esik szó. Az ismeretek tárházát, a tudásnak az ókori világ óta otthont adó kulturális objektumot és intézményt ugyanis a jó gondolatok születésének helyszíneként is számon tarthatjuk. Mindenképpen kiemelendőnek vélem ezt, ha az éppen most nyolcvanéves Pomogáts Béla könyvtárát idézem fel magamban. Ebben a fővárosi, Villányi úti személyi könyvtárban ugyanis – ahol magam is megfordulhattam – az évtizedek során igen sok jó, azaz az irodalomismeret, valamint a nemzeti önismeret szempontjából építő jellegű gondolat született.

Ezúttal a Szerb Antal nevéhez kapcsolódó *Gondolatok a könyvtárban* cím emlegetése azért is lehet helyénvaló, minthogy ennek szerzőjét Pomogáts egyik közvetett szellemi mestereként idézik. A pályatárs és jó barát, Rónay László legalábbis ezt tette. Tőle származik az egyik leghitelesebb Pomogáts-portré, amelyet árnyaltsága folytán sem mellőzhetünk. A tíz évvel ezelőtt, Pomogáts Béla hetvenedik születésnapjára Budapesten kiadott emlékkönyvben (*Pomogáts-változatok.* Budapest, Littera Nova Kiadó, 2005) olvasható ez a bensőséges hangvételű portré az Ünnepeltről, amely tulajdonképpen egy megbízható, szubjektív hangoltságú kalauz a magánember, a közéleti szereplő, de mindenekelőtt az irodalomtudós életútjának és -művének megismeréséhez. Megtudhatja ebből az olvasó, hogy magánemberként, társaságban „sziporkázó személyiség", közéleti szerepvállalásait a „szolgálat igénye" határozza meg, irodalomtudósként pedig távol áll tőle a „tudósság arisztokratizmusa", de megvan benne az eltökéltség, célra irányultság és a bölcsesség, tehát ő volna Szerb Antal méltó folytatója. Fontosnak tartja hangsúlyozni a neves pályatárs, hogy Pomogáts a létre és az egyénre vonatkozó nagy kérdéseket érintő meggyőződését, illetve legmélyebb érzéseit nem pusztán a szavak szintjén hallatja. Az ő esetében „működésének lett szerves része" például a hazafiság. Ezzel magyarázható, hogy kapcsolatainak kiépítésében nem mesterségesen megszabott országhatárokat vesz figyelembe, hanem azt, hogy a nagyvilágban hol élnek magyarok, hol beszélnek és írnak magyarul. Eme kapcsolatok kiépítését személyes jelenlétével hitelesíti minden esetben, vagyis „apostoli utak" az övéi – írja Rónay –, melyek során „a küldött, ahová tudja, elviszi a »jó hírt«."

A helyes magyar irodalomismeret szempontjából Pomogáts egyik jó gondolatának azt tartom – lévén, hogy ma sem tekinthetünk el ettől –, amely szerint a *Nyugat* öröksége azt példázza, hogy lehet egyeztetni a hagyományokat és a modernizációt, a nemzeti és liberális elveket, valamint a magyar és európai értékeket. A *Nyugat* nagy nemzedékéről állapította meg egy 1992-ben írt irodalmi jegyzetében (*Két Magyarország*), hogy „mindig és következetesen egyszerre, egymással kiegészítve képviselték a nemzeti hagyományt, a nemzeti identitást és a kulturális, társadalmi modernizációt. Jól tudták, hogy a magyarság és európaiság fogalmát nem lehet elválasztani egymástól: aki nem marad magyar, az gyökértelen lesz Európában, és aki nem lesz európai, az magyarságát is el fogja veszíteni."

Tulajdonképpen ennek az örökségnek a tudatosításában látom Pomogáts apostoli útjainak lényegét: magyarságodat megőrizve lehetsz európai, és ha nem leszel európai, magyarságodat is elveszítheted.

Azt pedig, hogy az irodalomismeret része a nemzeti önismeretnek, egy másik építő jellegű Pomogáts-gondolattal szemléltetném. Minthogy alkotó értelmiségiként, felelős írástudóként vett részt a rendszerváltás előkészítésében, nyilvános eszmecserék és viták keretében hallatta szavát a demokrácia, az emberi és kisebbségi jogok, a magyarság és európaiság kérdéseiben. Rendszeresen kifejtette véleményét nemzetpolitikai kérdésekben mind a rendszerváltást előkészítő években, mind az azokat követőkben. Elég ha belelapozunk nemzetpolitikai jegyzeteknek nevezett írásaiba, hogy erről meggyőződjünk. 1988 reménytelennek tűnő nyarán például, amikor a szovjet tömbön belüli román–magyar „testvéri" kapcsolatokat – békeidőben! – háborús viszonyok jellemezték, látleletet készített Pomogáts, és cselekvési lehetőségeket vázolt fel, az anyanemzet cselekvő felelősségtudatában jelölve meg a tennivalókat. „Ennek a cselekvő felelősségtudatnak kell behálóznia az egész magyar társadalmat – írta –: a kormánypolitikát, a társadalmi szervezetek és intézmények tevékenységét, az egyházak munkáját, a kulturális életet és ezen belül hangsúlyosan az irodalmi és tudományos köröket, de ezentúl mindenkinek mint magánembernek is el kell jutnia a személyes felelősség felismeréséig." (*Felelősség, nyilvánosság, cselekvés*) Ugyanakkor egy teljesebb és újragondolt nemzeti identitás feltételének tekintve az erdélyi magyarság védelmét, kijelentette: „Nem lehet egészséges és erkölcsös az a nemzet, amely belenyugvással veszi tudomásul, hogy a szomszédos kormányok fennhatósága alatt élő részei üldöztetést szenvedjenek. Ha európai nemzetként akarunk élni a jövendő évszázadokban is, fel kell emelnünk szavunkat a magyar kisebbségeket korlátozó jogfosztások ellen." (Uo.) 1994-ben pedig, amikor újrafogalmazta a magyarság stratégiai céljait, csak árnyalnia és részleteznie kellett a szerzőnek a rendszerváltás előtt papírra vetett gondolatait. „A testvéreinket meg kell védenünk, a szomszédainkkal együtt kell élnünk, következésképp ki kell engesztelődnünk, együtt kell működnünk. Sőt, a hatékony magyar kisebbségvédelem is csak egy (európai) integráció felé haladó Közép-Európában képzelhető el, és az igazi szomszéd népi megbékélés, valódi regionális integráció is csak akkor lehet sikeres, ha a kisebbségi sorsban élő magyarok megtalálják szülőföldjükön igazi hazájukat, meg tudják védeni nemzeti azonosságukat és kultúrájukat, fel tudják építeni önkormányzati intézményeiket." (*Kettős felelősség*)

Pomogáts Béla az irodalom mindhárom meghatározó tényezőjét egyformán fontosnak tartja, az írót és olvasót, valamint az írott műveket. Számottevő művek százait és ezreit őrzi gazdag könyvtára, s ezek avatott megismertetéséről és üzeneteik közvetítéséről tanúskodnak saját önálló köteteinek tucatjai, ugyanakkor rendkívül kiterjedt az írókkal való kapcsolatainak hálózata, felölelvén világvárosokban vagy isten háta mögötti falvakban élő magyar alkotókat, illetve különleges figyelmet érdemel az olvasók felé tett számtalan lépése, nagy szolgálatot téve mindezek által a magyar irodalomismeret, valamint a nemzeti önismeret elmélyítésében. Küldetést teljesít Pomogáts Béla. Ehhez kívánunk számára további sok alkotó évet!

Isten éltessen, drága Béla!

POMOGÁTS BÉLA

Egy nemzeti közösség szószólójaként

Az Erdélyi Szépmíves Céh és az erdélyi magyar közélet

A kolozsvári *Keleti Újság* 1924. március 20-i számában (alig kilenc évtizede) Nyírő József, Ligeti Ernő, Kós Károly, Páll Árpád, Zágoni István és Kádár Imre jelentette be Erdély (és az egész magyar nyelvterület) népességének az Erdélyi Szépmíves Céh megalakítását. „Néhányan Erdélyben dolgozó munkásai az írószerszámnak – ütötte meg a hangot a nevezetes felhívás – összeállottunk; nemes elhatározás üllőjén, lelkünkből való igaz vágynak lelkes kalapácsával tervet kovácsoltunk. [...] Amit alkotni, amit dolgozni fogunk, azt adjuk azoknak, akik megbecsülni tudják és akarják ennek az elhatározásnak lelkes elszántságát, fanatikus hitét. Mi összeállottunk néhányan, kevesen, akik írunk, s akik ki akarjuk válogatni az Erdélyben dolgozó írók munkáinak legjavát, és keressük a felhívásunk szavaival azt a száz embert, akik értékelik is, de fel is ölelhetik, a megvalósulás biztos útjára vezethetik s egyben magukénak vallhatják ezt a vállalkozását s legszebb eredményeit. Erdélyi Szépmíves Céh a mi vállalkozásunk, amely tisztán a miénk és senki másé. Szeretnők azt a bizalmat bírni, amely aláírásunkat kezességnek tudja arra, hogy nem lesz és nem lehet ebben senkinek nyereséges üzlete. Szeretnők hinni a bizalmat, mely úgy tudjuk, hogy tartalomban csak értékeset és jót, külsőben csak igazán szépet és művészit adhatunk."

Az erdélyi magyar irodalom bizonyára legnagyobb, azóta „klasszikusnak" bizonyult vállalkozását kezdeményezte ez a felhívás. Ennek az irodalomnak a megszületésekor az irodalomalapítás nehéz felelőssége és temérdek munkája várt az ottani magyar értelmiségre. A trianoni tragédia idején: a húszas évek elején hiányoztak a könyvkiadók és a folyóiratok, hiányzott az irodalmi életnek az az intézményrendszere, amely megteremti az alkotó munka kibontakozásának jobb feltételeit, és kapcsolatot hoz létre az írók és az olvasók között. A teljes szervezetlenség körülményei között mégis szinte naponta alakultak kérészéletű könyvkiadók, alapítottak ambiciózus fiatalemberek rövid életű folyóiratokat. Az irodalmi élet mozgalmasságát jelzi, hogy az uralomváltozást követő első hat esztendőben 1066 magyar könyv látott napvilágot Erdély városaiban, elsősorban Kolozsvárott, Nagyváradon, Brassóban, Aradon, Temesváron és Marosvásárhelyen. Ezek a könyvek sajnos kérészéletű vállalkozások termékei voltak, a megszülető irodalomnak viszont mindenekelőtt tartós intézményekre kellett törekednie. Ez a törekvés hívta életre a két világháború közötti erdélyi magyar könyvkiadás legeredményesebb, kiadványait tekintve máig legnépszerűbb intézményét: az Erdélyi Szépmíves Céhet, amely természetesen a korabeli Magyarországon is a legnépszerűbb kiadók közé tartozott. Jelentősége messze túlterjedt azon a körön, amelyet egy könyvkiadó tevékenysége megjelöl. Valójában az erdélyi magyarság önszerveződésének és fennmaradásának egyik legfontosabb intézménye és központja volt, amely kiadványai révén befolyásos szerepet vállalt a két világháború közötti korszakban az egész magyar irodalmi kultúra fejlesztésében és az egyetemes magyar nemzeti identitás szolgálatában.

Nem lehet eléggé értékelni az irodalmi kultúra és természetesen a könyvkiadás szerepét, azt a küldetést, amelyet az Erdélyi Szépmíves Céh magára vállalt a trianoni kényszerrendezés, a történelmi ország megcsonkítása után, az úgynevezett „utódállamok" hatalma alá került kisebbségi magyar közösségek magára találásában és öntudatra ébredésében. Azt az egyetemes bénultságot, amely az idegen államok határai közé kényszerített, nagyjából három és félmilliós (Erdélyben közel egymillió nyolcszázezres) magyarságot sújtotta a húszas évek elején, először és hatékonyan az irodalom orvosolta. Ebben az időben alig működtek politikai szervezetek és intézmények, vagy ha működtek, kiszolgáltatva az idegen hatalomnak, az új államalakulat adminisztratív nyomása alatt, miként Erdélyben is. A kisebbségi sorsba taszított magyarság első és legfontosabb közös intézménye az irodalom és ennek fórumai: a folyóiratok és könyvkiadók voltak, közöttük is a legfontosabb, az Erdélyi Szépmíves Céh. Az irodalomnak valóban „közösségi cselekvés" küldetését kellett vállalnia, és az erdélyi magyar irodalom történelmi rangját igazolja, hogy ezt a küldetést mindig, maradéktalanul és magas színvonalon vállalta. Ahogy a transzilván irodalom nagy hatású költője, Reményik Sándor írta *Az egyetlen tett* című versében: „Mikor a lét pillérei inogtak / És mint viasz, minden elhajolt, / Egyetlen ércnél szilárdabb valóság, / Egyetlen tett a költő álma volt."

Ez az „álom" öltött formát az Erdélyi Szépmíves Céh kiadványaiban. Magát a kiadót, miként előadásom elején már jeleztem, 1924-ben alapították a befolyásos kolozsvári szabadelvű napilap, a *Keleti Újság* munkatársai: Kós Károly, a reneszánsz-módra sokoldalú író-grafikus-építész, aki mint tapasztalt nyomdai szakember a kiadóvállalat igazgatója lett; Kádár Imre, a budapesti forradalmak bukása után Romániába emigrált író, publicista; Ligeti Ernő, a polgári liberalizmus nyugat-európai szellemiségét és értékeit képviselő író-újságíró; Nyírő József, a népi radikálisok egyik vezető személyisége, egyszersmind az erdélyi magyar elbeszélő irodalomnak már akkor is nagy reménysége és mestere; továbbá Paál Árpád és Zágoni István, mindketten az önmagára eszmélő kisebbségi magyarság mozgalmainak és a demokrata sajtónak vezető egyéniségei. A Szépmíves Céh tevékenységét mindvégig Kós Károly irányította, mellette Kovács Lászlónak, a kiadó szerkesztőjének volt vezető szerepe: voltaképpen ők ketten szabták meg a Céh kiadói politikáját, ők döntöttek a beérkező kéziratok sorsa felett. Az ő irodalmi ízlésük, felkészültségük és erdélyi elkötelezettségük alapozta meg a kiadó szakmai munkáját és történelmi érdemeit.

A kiadóvállalat alapításáról és működéséről egy 1972 januárjában, a kolozsvári *Korunk*ban megjelent interjújában Kós Károly a következőképpen nyilatkozott: „Nekem voltak nyomdai tapasztalataim, és volt egy névsorom azokról, akiknek az érdeklődésére lehetett építeni. Kikalkuláltam, hogy ha tízíves könyveket adunk ki, kétszáz amatőr előfizetővel meg tud indulni a vállalkozás. Felhívást bocsátottunk ki. A sztánai kézinyomdán nyomtuk, mind a hatan aláírtuk, és elküldtük azoknak, akiknek előfizetésére számítani lehetett. Várakozásunkat meghaladó módon 250 előfizető jelentkezett. Meg lehetett indítani a kiadót. Weisz Sándor, a kolozsvári Lapkiadó igazgatója hitelezett nekem váltóra annyit, amennyiből a papírt beszerezhettük, a nyomdaszámlát kifizethettük. Egy év múlva már a saját lábunkon álltunk, betéti társaságot alapítottunk, volt tőkénk és volt hitelünk. [...] Minden költséget az előfizetésekből, a könyvek árából teremtettünk elő. Sem a banktőkétől, sem Bánffy Miklóstól vagy Kemény Jánostól nem kaptunk támogatást. Nagy tételekben, olcsón vásároltunk péterfalvi papírt, és minden évben árveréssel adtuk ki a nyomdáknak a munkát. Nekünk persze nem volt nagy irodánk, tekintélyes létszámú szerkesztőségünk és kiadóhivatalunk. Egy íróasztal a nyomdában: ez volt a szerkesztőség és a kiadóhivatal."

Az Erdélyi Szépmíves Céh gazdálkodása az előfizetők táborára támaszkodott: a kiadó pártoló tagjai – ők részben az erdélyi, részben a magyarországi tehetősebb olvasók közül kerültek ki – részére bibliofil kiállítású amatőr-könyvsorozatot jelentettek meg, de ugyanezeket a könyveket fűzött változatban jóval olcsóbban is kiadták. Később jelentek meg az Erdélyi Szépmíves Céh „jubileumi díszkiadásában" az azóta is népszerű nyers színű vászonba kötött, Erdély régi (fejedelmi) címerével díszített kötetek. A Céh irányítóinak szándéka egyfajta „társadalmi könyvkiadás" létrehozására irányult, olvasóközönséget kívántak nevelni, és ezt szorosan a kiadóhoz, illetve ezen keresztül az erdélyi magyar irodalom ügyéhez akarták kapcsolni. Minderről a kiadó 1937-ben közreadott *Aranykönyve*,

amely a leghűségesebb előfizetők megjutalmazását célozta, a következőképpen beszélt: „Az Erdélyi Szépmíves Céh elindító gondolata az volt, hogy megnemesítve intézménnyé alakítja át az író és olvasója e kényszerű közvetlen kapcsolatát. Kollektív összefogással, kiküszöbölve az író és olvasó között álló kiadóvállalkozót, előfizetést hirdetett 10 erdélyi magyar író új könyvére. Ezzel felmentette az írót a házalástól, az előfizető-olvasónak pedig biztosítékot nyújtott azzal, hogy a könyvet, amelyet kiad, egy egész írói kollektivitás tekintélyével fedezi." A könyvsorozat kiadása ilyen módon egyszerre szolgálta az igényes olvasóközönség és a közéleti felelősségtudattal fellépő íróközösség kialakításának eszméjét.

A kolozsvári vállalkozás évente tíz-tizenkét eredeti erdélyi magyar irodalmi mű kiadásával jelentkezett, elsőnek saját felfedezettjétől, a később nagy írói sikereket aratott Gulácsy Iréntől jelentette meg a *Hamueső* című regényt, ezt követte Kádár Imre *Bujdosó ének* című verseskötete, Kós Károly *Varjúnemzetség,* Ligeti Ernő *Föl a bakra* és Makkai Sándor *Ördögszekér* című regénye. Kós és Makkai műve a születő erdélyi magyar irodalom két sikerkönyve lett. Kezdetben pár száz példányt nyomattak, később, az erdélyi magyar olvasóközönség anyagi gyarapodásának és a kiadványok magyarországi népszerűségének hatására a Céh könyvei elérték a huszonöt-harmincezres példányszámot. (Ez manapság is tekintélyes példányszámot jelent, különösen az igényesebb szépirodalom területén.) A kiadóvállalat húszéves (1925-1944) fennállása során összesen százhatvannégy kötetet jelentetett meg, de a számozott sorozaton kívül is adott ki könyveket, például 1934-ben az *Erdélyi Helikon íróinak antológiáját*, 1940-ben a *Séta bölcsőhelyem körül* című „erdélyi képeskönyvet", amely erdélyi magyar íróknak a szülőföldről írott vallomásait gyűjtötte össze, illetve az Erdélyi Szépmíves Céh több alkalommal is megjelentetett *Kalendárium*át.

Az elért eredményekre támaszkodva, az erdélyi magyar irodalom gyors kibontakozásának ösztönző légkörében született meg a helikoni íróközösség gondolata. Szervezői, Kemény János, Kós Károly és a Budapestről szülőföldjére visszaköltözött tehetséges író és szerkesztő, Kuncz Aladár 1926 júniusában huszonhét erdélyi mai írónak küldtek meghívót a Kemény János báró marosvécsi kastélyában tartandó irodalmi összejövetelre. „Ennek a vécsi találkozásnak ez volna a célja – hangzott a meghívólevél –, hogy irodalmi terveinket, szándékainkat megbeszéljük, és együttes, alapos tanácskozásban mintegy helyzetképet vegyünk fel az erdélyi irodalom mai állapotáról és jövő lehetőségeiről." Ennek az írói tanácskozásnak a résztvevői hozták létre a marosvécsi Helikont, amely minden nyáron megtartotta éves összejövetelét Kemény János családjának bőkezű vendégszeretetét élvezve az ősi kastély parkjának árnyas fái alatt, majd 1928 májusától – Áprily Lajos, Kuncz Aladár, később Kós Károly szerkesztésében – létrehozták az *Erdélyi Helikon* című folyóiratot, amely az erdélyi magyar irodalom legfontosabb organizátoraként, nyilvános fórumaként tevékenykedett egészen 1944 őszéig. Az *Erdélyi Helikon*t, illetve a marosvécsi íróközösséghez tartozó írók műveit az Erdélyi Szépmíves Céh jelentette meg, az íróközösség, a folyóirat és a könyvkiadó tevékenysége ilyen módon szorosan összetartozott.

Időgyűrűk (2014)

A húszas évek végétől a negyvenes évek elejéig tartott a kolozsvári kiadó alkotó munkája: a Szépmíves Céh a modern magyar irodalom eszményeit követő, a kisebbségi humánumot képviselő íróknak adott otthont, megjelenési lehetőséget, utat talált az olvasóközönséghez, és egész sor maradandó, máig érvényes írói alkotást juttatott a nyilvánosság elé. A Céh jelentette meg Áprily Lajos, Tompa László, Reményik Sándor, Olosz Lajos, Szentimrei Jenő, Bartalis János, Dsida Jenő, Szemlér Ferenc, Kiss Jenő és Horváth István verseit, Kós Károly *Erdély* és *Kalotaszeg* című „kultúrtörténeti vázlatait", Bánffy Miklós *Erdélyi történet* című hatalmas regénytrilógiáját, Makkai Sándor történelmi regényeit, Nyírő József igen nagy sikert elért regényeit, így *Isten igájában* című önéletrajzi vagy *Sibói bölény* című történelmi regényét, Tamási Áron *Ábel*-könyveit és elbeszéléseit, Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című emlékiratregényét, Karácsony Benő ironikus színezetű társadalmi regényeit, továbbá Berde Mária, Molter Károly, Tabéry Géza, Szentimrei Jenő, Szántó György, Kemény János, Balázs Ferenc, Kacsó Sándor, Asztalos István, Gagyi László, Wass Albert és Jékely Zoltán prózai műveit. A *Helikon* és a Szépmíves Céh irodalomtörténeti pályázatának eredményeként látott napvilágot 1934-ben Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete*: mindmáig a legnépszerűbb magyar irodalomtörténeti összefoglalás. Kiadványainak összpéldányszáma húsz esztendő leforgása alatt meghaladta a kétmilliót, ezek a kiadványok ma is igen keresettek az antikváriumokban búvárkodó könyvbarátok körében. Az Erdélyi Szépmíves Céh könyveinek magyarországi terjesztését ugyanakkor a budapesti kiadók is elősegítették; kezdetben – Heltai Jenő, a neves író és kiadói igazgató személyes közreműködésével – az Athenaeum, később a Révai könyvkiadó, amely rendszeresen megszerezte a Céh kiadványainak másodkiadási jogát, s jelentékeny példányszámban, több kiadásban hozta forgalomba az erdélyi magyar könyvsikereket.

A Szépmíves Céh kiadói politikája az *Erdélyi Helikon* írói körének eszményeihez igazodott, és ez bizonyos mértékben „politikamentességet" jelentett, pontosabban azt, hogy a Céh igyekezett elkerülni a radikálisabb politikai megnyilatkozásokat, mindazt, ami veszélyeztethette volna a *Helikon*ban képviselt – a konzervatív reformereket, a polgári liberálisokat és a népi radikálisokat egyaránt magába foglaló – irodalmi koalíciót. Ezért zárkózott el néhány erősebben kritikai szellemű könyv, például Tamási Áron *Címeresek,* Kacsó Sándor *Vakvágányon,* Berde Mária *Szentségvivők* és Bözödi György *Székely bánja* című munkáinak megjelentetése elől. (Ezek a könyvek más erdélyi kiadók gondozásában kerültek a közönség elé.) Mindez természetesen vitákat is okozott és időnként szakadásokat eredményezett a Szépmíves Céh írógárdáján belül. Mindazonáltal az *Erdélyi Helikon* és maga az Erdélyi Szépmíves Céh sohasem veszítette el hatékonyságát és vezető szerepét: a két világháború közötti korszakban nemcsak az erdélyi magyar irodalmi élet legfontosabb műhelye volt, fontos szerep illette meg az egyetemes magyar szellemi életben is. Áldozatos munkája példát jelentett, kiadói eredményei igen értékesek: ez a példa és ez az érték ma is vonzó szellemi örökségünk, amely megérdemli a figyelmet és a megbecsülést.

Valójában fájdalmas, hogy az 1989 karácsonyi romániai rendszerváltozás után többek áldozatos erőfeszítései és munkája ellenére sem sikerült tartósan felújítani a Szépmíves Céh tevékenységét. Annak idején sokan (magam is) bíztunk abban, hogy az Erdély történelmi címerével díszített kötetek ismét az erdélyi irodalom legjobb termését fogják felkínálni az olvasóközönségnek, nagy kár, hogy ez a felújulás (szervezési és személyi okok következtében) végül elmaradt. Az erdélyi magyar irodalom mindazonáltal a történelmi jelentőségű kolozsvári kiadó nélkül is folyamatosan eleget tesz nemzeti és erkölcsi kötelezettségének: az erdélyi magyarság, az egész magyarság szolgálatának. Igazolván egyszersmind azt is, hogy a kisebbségi helyzetben az irodalomnak közösséggondozó, azaz nemzetfenntartó küldetése van. Az úgynevezett „rendszerváltás" óta eltelt negyedszázad alighanem meggyőzően tanúsította azt, hogy a politikai pártok (nem egyszer hiteltelen és hataloméhes) küzdelmei helyett az irodalom, egyáltalán a kultúra jelenti azt a közösségi erőt, amely a magyarságot meg tudja erősíteni a történelem újabb viharaiban, és fenn tudja tartani a nemzeti identitást.

SZŐCS ISTVÁN

Morgondiózus jegyzetek II.

Oh, mely kampós hiányérzetek!

A helyi újság diákrovata a *Campus*. A szó eredetileg *mezőt* jelentett, ebből később *tábor* lett, ma az egyetemhez tartozó, nem-tudományos tevékenységeknek is helyet adó épületek, szállások, konyhák, játékcsarnokok együttese, de lám, *diákotthon* értelemben is használják. A *Campus* két oldalát Renáta, Beáta, Alida és Kinga, valamint Roland szerkeszti; és már ez csípős hiányérzetet kelt az emberben: hiszen „már a régi görögök is tudták", hogy kilenc múzsára juthat csak egy „múzs" (szlávul ez *férj*; akkor *Muzsna* helynév értelme „Férjesd"? – lásd Jenitsek stb.). Vagyis remélhetőleg gyorsan kiegészül az alkotó közösség legalább két Andrea, egy Abigél és egy Evelin nevű szerkesztővel; annál is inkább, mert köztudomású: a női nem aránya éppen a filoszakokon sokszorosan túlnyomó!

A hiányérzetet csak fokozza, hogy a második oldalon Renáta és Beáta kommunikációja „a vizualitás modalizációi" felé is kiterjeszkedik. A *Vendéglátás á la Campus* címet viselő és a *Kultúrkoktél*, majd *Buli, pia, haverok* alcímekkel gazdagított röpiratokhoz két sokatmondó fénykép is járul. Fent egy tányéron zsíros kenyér mellett két félbe vágott hagyma, mellettük egy csésze alján löttyentésnyi feketekávé. A zsíros kenyéren pedig nagy fekete betűkkel FILMTETTFESZT – a kép aláírása: *„Filmtettfeszt: akárcsak a zsíros kenyér hagymával. Autentikus és magyar"*. Annak idején a *Filmtett* nevű lapot megalapító Margitházi Bea úrleány és filológa, művelt, nagyvilágias modorú személy volt, aki az embert osztályon felüli töltött palacsintával és költői ábrándokat sugalló érmelléki (szakaszi) rozéval kínálta; s ez nem volt kevésbé autentikus és magyar, mint a fent említett *kaják*! Mint ahogy az is elég magyaros, hogy az alapító Beácska nevét évek óta senki sem emlegeti!

Az oldal alján lévő képen, többek közt a *Forró lövések (Hot Shots)* felirat, s egy érett szépségű kasszás nő jobb kezével megráncigált blúzát igazgatja, s miközben szendének tettetett agresszivitással mosolyog, bal kezével a képen kívülre nyúl, és (remélhetőleg csak) egy ajtót csuk be. Az aláírás: *Velük is bulizhatsz és énekelhetsz hajnalig a Shelterben.*

És ajánl még egy pár akciót: *Évadnyitó Diáknapi Röffenéseket*, de nagyon óvatosan kerüli, nehogy *uncsi* legyen – ezt a szomszéd hasáb szerzőjére bízza. Hogy városunkban van négy színház, az operákkal együtt, sőt, hogy még az Ecsetgyárból is színház folyik, azt nem is említi; nyilván arra gondol, minek örökké Shakespeare, Molière, Schiller avultságaival tömni szegény gólyafejeket! S hogy könyvtárak, múzeumok...? Uncsi és ciki! Nem jó bulik; és reméli, „hogy eddig megbarátkoztatok néhány magyar kocsmával"; és a biztonság kedvéért hozzátehetné: már a dékáni hivataloknak kellene közölniük a címeket; sőt, a diákok szüleivel, a kocsmák bankszámla-számait; hogy egyenesen oda utalhassák azt a kínkeservesen kiszorított kicsi pénzt, nehogy a gyerekek rossz befolyás alatt valami hülye szótárakra és atlaszokra költsék a pénzt!

A *Kisképek* sorozatból (2008)

A hiányérzet tetőfokán: nem is arról van szó, hogy a város és benne az Egyetem izgalmas sportéletére nem figyelmeztet! Az megjön majd magától, sőt, akiket érdekelne, azok már úgyis tájékozottak. Hanem: A TÁNC! Bulik tánc nélkül? Hacsak nem a következők szólnának erről: „Holnap pedig már a Bulgakovban tombolhatsz. [...] Hölgyeim, figyelem: *Évadnyitó Ladies' Night,* szóval tűsarkúra fel!"

„Supra aggnő! Szökj föl kabla"

Nos, nem ugratásból mondom, de ha már a sok Ubua és Tímea úgy akar kulturális missziót betölteni, hogy az *uncsi* ügyeket kerülje, akkor már ott a tánc. Lehet, hogy a *tombolás* alatt (helyesen) *táncolást* értettek? „Supra aggnő! Szökj föl kabla, hazajött férjed, tombj Kató?" Ez kézenfekvő is volna, de tartok tőle, nem arra gondolnak, amire kellene; mert a tánc fegyelem is! A tánc ugyanis „olykor-olykor" halálosan komoly dolog is lehet... És ha ezt megtudják, akkor az éjszaka úrnői a táncot is az unandó uncsi dolgok közé sorolják?

Graves, író és mitológus, Alexandriai Kelement idézi: *Aki nem táncol, nem tudja azt, ami van!* Már pedig ez a Kelemen eléggé bölcs és szent ember volt ahhoz, hogy kijelenthesse, a tánc nemcsak *közlés*, hanem *megismerés* is! Egy kitanult pszichológus talán úgy mondaná: kaput nyit a tudaton keresztül a tudatalatti és a tudatfölötti között? De ne tudóskodjunk: a *tánc* tulajdonképpen *tagolt* mozgás ide-oda vagy előre-hátra. A *tombolás*: helyben *tapo*sás, *topo*rzékolás, csak függőleges irányú mozgás; ilyenformán a tánc legkezdetlegesebb formája, „alig-tánc". Egyes nagytestű állatok is űzik (lásd a *Toldi*ban: „tombolván alattuk cifra nyergű mének").

Emlékszem, egy réges-régi televíziós műsorban egy mértéktelenül bozontos kisvárosi fiatalember, arra a kérdésre, hogyan szeretne szórakozni, így felelt: „Szeretnék tombolni, mint egy állat!" Kínálkozna az ajánlat: „Menj hátra, a kerítés mögé, ott tombolhatsz!" Csakhogy, az úgy még nem olyan: Nézzétek!... Vagyis, tudatlanul is a költő idézése: „Szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak", azaz „hiába fürösztöd önmagadban, csak másban moshatod meg arcod", azaz: „Gyere be rózsám, gyere be, csak magam járom ide be" – vagyis a tánc legkezdetlegesebb formája: az én személyem érdekességének igazolása mások szemében! Természetes, nyers, vad módon! Szeresd, tiszteld bennem az állatot is! Hm?

Csakhogy az *igazi* tánc, mondhatnám úgyis, a szakrális tánc: 1. elfordul a természetestől, 2. nem a magamutogatás a fő célja, 3. ezt lásd majd alább.

És elébe vágva mindennek: az ősi szakrális táncnak még mindig él két módja: a katonai *díszmenet* (!) és a halott *kikísérése* utolsó útjára! (Kalotaszeg egyes falvaiban még jó hatvan éve is láttam olyan temetési szokást, hogy a sír felhantolása után a hozzátartozók egymás mögé sorakoztak, egyik kezüket az előttük álló vállára tették, és lassú léptekkel körbejárták a friss sírt. Nem tudom, szokás-e még valahol?)

Tehát a táncos: lassabban vagy gyorsabban lépked a természetesnél; alig érinti a talajt vagy éppen keményen dobbant; balra s vissza, jobbra s vissza, sőt: előre-hátra, látszólag értelmetlenül, és lehetőleg egyszerre – szóval a mozgás mindenképpen eltér a „természetestől"!

Hogy milyen irtózatosan ősi ez a „modalitás", mutatja, hogy a legkülönbözőbb nyelveken a rá vonatkozó szavak hasonlítanak! Nyelvünkben is: *anda*-log, *sánt*-ít, *tánt*-orog, *ind*-ul (benne van a *ránd*-ítás!). „Megy az úton epe-cepe, ül a hátán illebille", *capl*-at, *ill*-eg, *bill*-eg, *illan*. A tangó, az utolsó globális „drámai" páros tánc neve a latin *tango, tangere* „érinteni" igéből származik, hangzása mégis beillik a

deng, dang, dong, azaz a kizengő szövégek sorába. Van egy, az ókorból ismert tánc, amely a sántító madarak (darvak) járását utánozza. E tánc neve óhéber nyelven *Peszach*, és egyesek a *Biceg* szóhoz kapcsolják! És már itt vagyunk az „utánzó" táncoknál, a táncjátékok legnépesebb családjánál, amelyek ilyen-olyan módon, mind a *mítosz, a mese-átváltozások* témájához kapcsolódnak. Különösen a barokk óta megint a legnépszerűbb *a megelevenedett bábu,* szobor, vagy: a valamilyen tárggyá változott, rendszerint ellenséges lény vagy – „lélek".

Minden gyerekességük ellenére e naiv motívumokba a mai ember is beleérez valamit, de nem szeret elgondolkozni rajta! Nemrég olvastam egy könyvet arról, hogy Ovidius metamorphosiseinek milyen terjedelmes utóélete és -irodalma, újrajátszása és -kérődzése tenyészik egyre gazdagabban. Ám, ami megfogott, és közben megbotránkoztatott: a szerzők csak azzal foglalkoznak, hogy például Daphné, menekülve Apolló elöl, *babér*fává változik, de az már nem érdekli őket, mért pont azzá? Jó volna az ilyesmit is megfejteni; vajon csak azért, mert a babérlevél a legolcsóbb fűszer, amely a közönséges ízű vagy ízetlenségű ételeket valamennyire megrangosítja? Gellért Sándor mesélte, hogy Ady érmindszenti szülőházában még a felújítások előtt őriztek egy babérkoszorút; ám a ház gondnokának felesége mind elhasználta a lapikat a krumplilevesbe. Gellért ezt korunk és a költészet mai viszonyára mélységesen jellemzőnek tartotta – lehet, hogy igaza volt.

Azonban saját paranormális élményeim között is akadt „babéros" ügy! Volt egy költőnő ismerősöm, T. M.[1] a nálunk szokásosnál is hányatottabb életű. Ő mesélte, „kimerültség ellen" mindig babérlevélfőzetet használ, sőt ihletet is nyer tőle. Szobájában találtak rá, egy bőröndön feküdt holtan, amit éppen lezárni próbált, s előtte egy csuporban sok levéllel az alján babértea-maradék![2] A temetésen a búcsúztató fiatal katolikus káplán szokatlanul szigorú gyászbeszédet tartott („Imádkozzunk tévelygő nővérünk bűneinek bocsánatáért!") Aztán odakint történt még valami: mikor a sírhalomra rácsapták az utolsó lapát földet, százméternyire, a temető sarkában négy ló legelészett, és ebben a pillanatban egy fiatal kanca fölágaskodott, és vad vágtatással rohant a sírnak, de nem tombolt rajta, hanem kecses táncosnői figurával átugrott rajta, s egy nagy félkör után visszakanyarodott legelészni. Mindenki hallgatott, senki sem merte kimondani, amit akkor gondolt. Én még ma se.

Jegyzetek

[1]Egy versszak tőle a gyereklapból: bravúrosan megzendíti a téli világ száncsengős dallamát; „De fiatal a kocsis! / *Ám mire a térre ér / A fekete bekecse,* / S csöppnyi bajsza hófehér!"

[2]Gyereke öthetes korában meghal agyvérzésben, ő soha többé nem táncol, de imádja nézni a táncolókat. Első férje filozófiatörténész, a második rendőrezredes. Mindkettő különleges, sőt „különös alak" volt.

BÁLINT TAMÁS

Lávsztori

III/2. rész: Komolyra fordítva a szót

49.
Hiába nyugtat a totális összhang,
háttérben a rejtező részletek
s a lappangó kétely, melyre bár összankétot szerveznünk nem kell félnetek
jó lesz nézve a körülményeket.
A félelmekben elbúvó dilemma,
amelyre gyógymódot találni nem ma

50.
fogunk: a soros lépcsőfokra lépni
(eljegyzés, házasság és gyermekek)
a férfilétbe, még ha meg is éri,
fejest ugrani lazán nem lehet
(legénybúcsút még hagyján, az mehet).
Össztűz zsarol, látatlanul kimondva,
minden mielőbb forduljon komolyra,

51.
ahogy a rémálomban utoléri
az embert a sánta felismerés:
megváltozik egy rész és megkísérli
átmenteni, hogy majd ne az egész
kerüljön tönkre, mégis egybenézve nem olyan egyértelmű a helyzet,
hogy összegében végül mibe telhet.

52.
Merjek felelősséget a nyakamra
emelni másokért, amíg saját
impotens orromig se látva tart a
sötétség s épp e témák tartanák
napirenden magát a félhomályt,
mitől talán a holnap is belészürkülne a mába? Nagy döntés, nehéz ügy.

53.
A színes élet mindenképp befásul –
bízom, csupán rajtunk álló dolog,
tartsuk folyton szem előtt, tudomásul
– s tovább agyalni ezen sem fogok,
benyelnének az örvénylő sorok.
Nagy levegő és lánykérésre szánom
magam – a jobb láb máris a pedálon.

54.
Romantikusra véve a megoldást,
otthonra főztem, régi a recept,
a kedvence, cukkini töltve gombás
tejszínes raguval. A tál felett
összekoccan a két pohár, melyet
legbecsesebb nedűmmel teletöltök
figyelve, közben rándul-e szemöldök.

55.
A válasza borítékolható volt,
az összeborulós vidám igen,
örömkönnyekbe lábadozva csókolt,
a jenki filmekben mint amilyen:
őszintén, tisztán és gyermekien.
Az érzelem részemről is jelentős,
óriási a boldogság, de felhős.

56.
Miközben a kétség befészkelődött,
nehézkes a felülkerekedés,
szerencsére a hangsúly áttevődött
lassan a hétköznapjainkra és
segít a rutin, ha a hit kevés
s a vakolat repedni kezdne éppen,
nem pislogok szikszalaggal a kézben.

57.
Elűzve félelmeim, nyugtatólag
nem kutatom semminek az okát,
legyőz mindent az idő vagy utólag
saját magát, de ha mégsem, nohát,
felbontunk egy palack pinot noirt
vagy syraht, amit a pincében érek,
s ha nem lesz jobb, összeöntjük küvének.

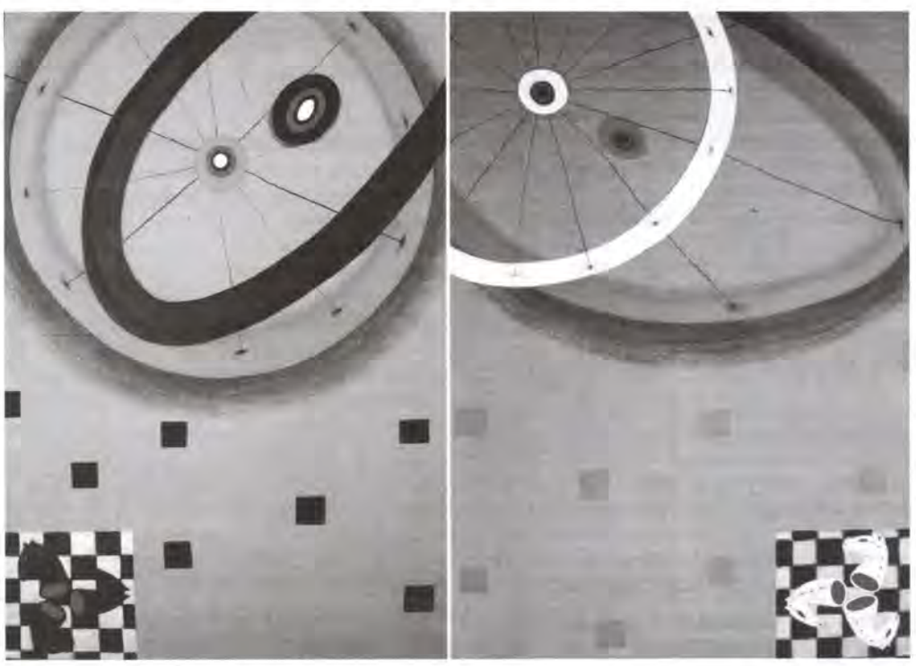

Késői üzenet Duchampnak (2012)

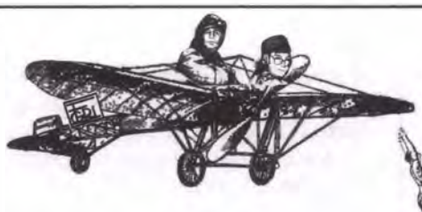

234. Km

A nagy KILOMETRIK

irányítja és szerkeszti Karácsonyi Zsolt

ŞTEFAN MANASIA

A famotorkerékpár

elmentem mama
hogy elvigyem a rokonoknak
Kinshasszába
a köleszsákokat: imádkozz
hogy ne célozzanak rám
tudatlanságból imádkozz
hogy minél kevesebb
úttorlasz legyen minél kevesebb
machettés kamasz. úgy indultam
mama mint egy hegyi gorilla
a hideg esőkben
elmentem mama a fából készült
szarvakba kapaszkodva
és könyörögtem:
vruum-vruum-vrruuuuum
vruum-vrruuuuum
civilek és katonák mama
és gyermekek és virágzó holttestek
az útmenti
árokban:
emberek és varacskosdisznók

a kávénál és
a fűnél is jobban
védelmez
a festett
bálvány
a fából készült szélvédő felett

milyen könnyen haladnak lefelé
a fakerekek
állati zsírokkal bekenve
és milyen váratlanul
jutnak eszedbe
az élet nehézségei
ki a völgyből a dombon felfele
a csomagtartón nehezebb a
felpufadó zsákok
kölese

antrax-szal és petróleummal
belőtt tájakon

famotor hugocskám
a kölessel telt zsákok
megtömik a hasakat és
arról álmodnak majd
hogy Őrült Lajos
Kinshasszát nekünk megengedte-e
végül
majd arra kérlek
az éj peremén
érjenek véget az imáid
mama

mostantól az élő rokonokkal társalogj
a törvényes purgatóriumban
vagy dögök között amelyek
édes-bűnösen búzlenek

Nem akartam látni a komodói varánuszt

amiről annyit meséltem
egy bukaresti barátnémnak
és féltem elnyűtt
zokniban belépni
a Rubens Huis-ba a Rambo tartású
Krisztusok pillantása alatt. Féltem
dohányozni és a rossz kukába dobni
a rossz égőket
az üvegecskéket
a merített kartonokat

Féltem hogy Antwerpenben
jól érezhetem magam
filmkritikákat olvasgatva & ízlelgetve
a majonézes tonhalsalátákat
féltem belezúgni az
arab nők fátylaiba &
féltem hogy impotens maradok
felhívtam volna a BLITZ-klubbot
(zöld & kék neonok)
amelynek bejáratánál
ott állnak a túlherélt
canabis-árusok

Elolvadtam
mint minden alkalommal
az ékszeres vitrinek
és zen-díszletek között
a pazar funkcionalitásban
a festett szőkeség retinájában
felfoghatatlan mellei közt
a misztikával és alkohollal átitatott
résekbe aláhullt fényben
akár egy gyarmatárus
álmaiban

Itt az oszlop jobb oldalán

néhány perc késéssel
nem jelenik meg soha semmi

és még ha csak ennyi lenne
amit egy bárban regélnek el
megkövesedett szürrealisták

a másodosztályú szerelvény
ablakán átvonul a
teenmilfmaturedead

és a fa vagy fém üléseken
a ledér lámpájú vitrineken
a trash külvárosok Észak-Brüsszel

aztán az ólóm és hamu épület is eltűnik
az apró vitrinekben
elhelyezett csipkenimfák

a semmiből érkező nők
akiket morbid szállítmányok hoztak
felajánlják vaginájukat és az utolsó
reményességeket

neked te cinikus metropolisz
te pinpong-bajnok
aki kínai játékosok kezére jutottál

mert Antwerpen és Brüsszel végülis
a higiénikus halál logikája szerint
működik ma itt
ahol eltűnik a szánalom és a szépség
a díszes homlokzatok alatt
ahol az oszlop jobboldalán

néhány perc késéssel
nem jelenik meg soha
semmi

Ştefan Manasia: 1977-ben született Piteşti-en. A kolozsvári BBTE bölcsészkarán végzett 2000-ben. A kolozsvári *Tribuna* kulturális folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Bonobo sau cucerirea spaţiului* (Bonobo, avagy az űr meghódítása), 2013.

KARÁCSONYI ZSOLT fordításai

ERŐS KINGA

A szabadság szemfényvesztése

Fekszem ismét a hálókocsi emeleti ágyán, a fal felé húzódva, tartva a vonat hirtelen fékezésétől. Különös félálom nehezíti pilláimat, zsibbaszt a fáradtság, a vonatkerekek monoton zakatolása mégsem hoz mély álmot. Felkelhetnék és kinézhetnék az ablakon, mint idefele jövet, úgy hajnaltájt, amikor az utazás izgalma tartott ébren, s lemásztam hozzád az alsó ágyra, lábadhoz kuporodva néztem ki az ablakon, s figyeltem, hogy a hófödte táj fehérsége miként nyeli el az éjszaka lassú foltjait. A fenyők olykor karnyújtásnyira tűntek, a sínpár az erdőt metszette, óriás jégcsap lógott a töltés melletti meredélyben, aztán a fák távolodtak, s a fehérségben szalmaboglyák sötétlettek, kézzel rakott körte formájúak, akárcsak a nagybányaiak képein. Távolabb néhány ház látszott, falusi utca, gyér világítás... Nem tudsz aludni, Cicó? – kérdezted, s felültél az ágyon, a hátam mögé vackoltad magad. Sokáig néztük így a tájat, szótlanul, mint akik nagy útnak indultak, s tudják, hamarosan megérkeznek.

Felkelhetnék és kinézhetnék az ablakon, de a kényelmetlen ágy melege még mindig vonzóbb, mint a hajnali alföld látványa. Ahhoz talán oda kell születni, hogy az egyhangúság megszólíthasson. Öreg barátném lelkesedik érte, s nem érti közönyömet. Csodálatosnak véli, amikor a végtelenre függesztheti tekintetét, s a csend felerősíti a föld, az ég és az ember tökéletesen letisztult, helyén való rendjét. Neki jutott hely ebben a nyomasztó harmóniában. Inkább a fal felé fordulok, s remélem, elaltat végre a vonat zaja. Hallom, ahogy szuszogsz az alsó ágyon, ha melléd bújnék, biztos felvidítana a testmeleg, de az ágy túl keskeny, s nem akarlak felébreszteni. Legalább te légy még középkori várúr a tömösi végeken, ott ahol a fenyők makacsul kapaszkodnak a hegyoldalba, hófödte ágaik megereszkednek, olykor reccsennek is, de csúcsukon a cukorsüveg játékos és pajzán. Medvét nem láttunk, csak egy mókust, de sokáig nézhettük ugrándozását a fák között, miközben megfogtad a kezem, s magadhoz szorítottál. Néztem azt a kis állatot és minden porcikám irigyelte, hiszen milyen jó volna a hóban hemperegni, nem gondolva arra, hogy vizes lesz a ruhánk és utána fázni fogunk. Menthetetlenül felzabált a nagyváros, vágyaimat is alárendelve az ésszerű kényelemnek, végképp megfosztva már a szabadság szemfényvesztésétől is. Csak a hazaérkezés lehetősége maradt, két és fél óra múlva megérkezünk a Keletibe. Libasorban szállunk le majd a vonatról, valaki fellök a csomagjával, sodródunk a kijárat felé, miközben a hangosbemondó fáradhatatlanul közli a vonatok érkezését és indulását, elhízott pályaudvari galambok tolakodnak a büfék előtt – az ember legszívesebben közéjük rúgna, mert lényük magában hordja mindazt a torzulást, ami a hétköznapokban fel sem tűnik, csak ilyenkor, amikor a tömösi végekről érkezünk haza –, hátizsákos fiú szalad, borostás, kalácsképű férfi mondogatja fejhangon, hogy taxi, taxi, miközben átverekedjük magunkat a pénzváltó és a könyvárus között, kilépünk az utcára, rágyújtunk és a buszmegálló felé vesszük az irányt. Szótlanul lépkedünk egymás mellett, a csikket a földre dobjuk, s már szállunk is fel a berregő húszas buszra. Álmaink valahol ott rekedtek a Királyhágón túl, s valószerűségük minden buszmegállóban megkopik, mert a fel- és leszállások huzata kisöpri a képzeletet.

Most még az alsó ágyon szuszogsz, nem látlak, de érzem, hogy mélyen alszol, s álmodért irigyellek, mert te még lehetsz várúr, ott a tömösi végeken, talán éppen most nyergeled a lovad, kutyád izgatottan szaglászik a hóban, s még nem is sejted, hogy a kopasz sziklák mögött a hiúz azért rejtekezik, hogy egyszer, mikor egyedül sétálsz az erőben, véletlenül te lásd meg.

A diófa

Elültettük a diófát. Csenevész, vékonyka csemete, de már ott áll az udvarunk közepén. Majd megnő vénségünkre. Nagy árnyéka alatt fekhetek abban a bizonyos, vágyott nyugágyban, kockás pléddel betakarva, s szunyókálhatok kedvemre régi napokra gondolva, amikor ásóval a kezedben kérdezgetted: itt jó lesz? Mérlegeltük, hová is ültesd a diófát, s végül az udvar közepét választottuk. Árnyéka arcomra vetül majd, cirógatja álmaim. Aztán a nyugágyra kifekszem, plédem megkopik, az álmok hétköznapokká lesznek, s már nem megszeppent vendégként élek bennük, hanem a valóság talaján állva. Csendben szunyókálok majd a diófánk alatt, s árnyéka elfedi álmaim. Akkor fölém hajolsz majd, hogy megsúgd, melyik ágán hintázik a sármány.

Szorongásaink

Vajon odatalálnék-e egyedül is a Remetekereszt-bércre? Tudod, sokszor gondolok erre, pedig figyelmesen jártam azon a csúcson, ismerem az emelkedő sárgás talaját, mert eleget néztem a lábam elé, miközben felfele kaptattunk az augusztusi kánikulában. Jobb kéz felől szederbokrok nőtték körbe az erdő szélét, a cserjésből szinte semmi más nem látszott, de még nem feketélltek a bogyók, s én szomjas voltam. A csúcson aztán rágyújtottam. Mert jó csendben ülni az alkonyatban egy farönkön, messzire nézni és látni, ahogy a Duna átfolyik a határon, s közben a tüdőm mélyén megfordul a füst.

Olyan távoli most a bérc, mintha semmi jelentősége sem lenne, sokkal közelibb a vadkan, amelyikkel útközben perceken keresztül szemeztünk, s te nem merted már megugrasztani, mert túl közel jött hozzánk. Álltunk mozdulatlanul, a hátam egy fatörzsnek feszítettem, te óvatosan elém álltál, és én vállad fölött próbáltam kilesni, félve attól, hogy megindul. Pattanásig feszült dobhártyámba vert a szívem, akkor még nem tudtam, hogy a disznó roszszul lát, csak azt figyeltem, hogy meredten néz felénk és szaglászik. Vártam, hogy elkotródjon végre, menjen búsan a csorda után, de még ráérősen ácsorgott egy ideig.

Te, aki nem szeretnél csillag lenni és világítani, mert riaszt a statikus állapot, s nem igényled a Nap fényét, hogy halálod után is szemfényvesztően közvetítse ragyogásod annak a félszeg párocskának is, ott a Remetekereszt-bércen, akikre rásötétlett s még elemlámpájuk sincs, de mit sem törődve a hazaúttal egy farönkön ücsörögve téged bámulnak, s fényed jelenti akkor számukra a mulandóság cáfolatát, hiszen ujjaik átfonják egymást, s úgy izzadnak egybe, hogy nem érzik a nedves tenyér undorát, Te, aki mindezt nem hiszed, és minderre nem vágysz, mégis gyakran kiiszod a melankólia poharát, s beleborzongsz utóízébe, mintha csak oroszhegyi pálinkát hajtanál fel éppen.

Akkor a vadkannal szemezve semmit sem gondoltál. Kipergett belőled minden szorongás, megfeledkeztél arról, hogy úti célunk végrendelkezés. Csak ösztön voltál, hús és izzadtság, s úgy simultál a tájba, mint aki tudja, hol a helye, s képes egy vadkan tekintetében feloldani az elmúlás irtózatát. Erre gondolj városi szobádban, amikor ablakod alatt eldübörög a húszas busz, s fojtogat a hiábavalóság; gyújts rá, s emlékezz a vadkanra, tudva, ha kell, feltalálok egyedül is a Remetekereszt-bércre.

Ébredés

Karácsonyi bagatell Andrásnak

Te, akit barátként öleltem először, még a kamaszkor hosszú napjaiban, kit később szeretőként csókoltam, most ott ülsz a konyhában és a kávédat kavargatod. A kövér bögrécskében – amit a körösfői árusnál

>>>>> *folytatás a 12. oldalon*

>>>>> *folytatás a 11. oldalról*

vettem haszontalan pénzköltési lázban, hogy ne maradjon meg az a pár lej, ami még tárcámba elvegyült a forintok között –, oldódik az instant kávé. A fémkanál meg-megkoccan az agyagbögre falán, recés hangja egyre erősebben karcolja meg a reggelt. A nagyanyám varrta paplan mindinkább ránehezül mellkasomra, szinte fojtogat a gyapjú súlya, izzadtságcseppek gördülnek végig nyakamon, érzem, amint utat törnek maguknak két mellem között, versenyezve ivódnak bele hálóingem ráncaiba. Nyújtóznom kéne, kiegyenesítenem elzsibbadt karom, de a párna még mágnesként szorítja fejemet, a paplan mindinkább hozzáprésel a gyűrött lepedőhöz. Behunyt szemmel még marasztalom az utolsó álomképeket, amelyek tollpiheként foszlanak széjjel, hogy végérvényesen és nyomtalanul távozzanak emlékeim közül, s már csupán halovány hangulatuk vegyül az ágymeleggel. Már nem próbálom testem makacs igényeihez igazítani őket, s amint lassan kinyújtom karom, a lábaim is megindulnak keresztbe az ágyon. Jobb lábfejem kibújik a paplan alól, s óvatosan tapogatózva keresi a takaródat, hogy alábújva hozzád érjen. Öngyújtó kattan, cigarettafüst kúszik be a nyitott szobaajtón, miközben bizonytalanul keresgéllek lábfejemmel. A bögrének ütköző kiskanál hangja egyre tisztább, úgy ébreszt fel visszavonhatatlanul, mint a harangszó. Még csukva a szemem, de a hang irányába fordulok. Hallom, ahogy felállsz, és belekortyolsz a kávédba, majd átlépsz a szobába és megállsz az ágy mellett. Érzem, hogy nézel, s közben arra gondolok, te tudod, hogy már felébredtem, kinyithatnám a szemem s rád mosolyoghatnék, de megvárom, míg mellém ülsz, benyúlsz a paplan alá. Combom hideg kezedtől megrezdül, s még hallani vélem, amint a kiskanál simogatja a kövér bögrét.

Míg végül semmink sem marad

Amikor elindultunk a temetésre – a kocsiban még viccelődtünk is –, navigáltalak az óbudai utcákon, s közben libáinkról beszéltünk, kertünkről. Még a ravatalozóban is virághagymáinkra gondoltam: vajon kikelnek? Lesz nárciszunk, tulipánunk, gyöngyikénk? Udvarunkon homokozó? És kerti pad? Akkor, abban a néhány másodpercben, amikor kinyitották a ravatalozó szárnyas kapuit, s a beömlő fény csíksugaraiban a porszemek táncát figyeltem, megsejtettem minden szorongásunk valóságalapját, melyen nem segíthet sem orbáncfű, sem ölelés: hogy végül semmink nem marad. Mert a Nap holnap is felkel, s melegítve éltet jókat és rosszakat, s minden törekvésünk, cselekedetünk a tegnapban gyökerezve csak a mában rügyezhet, hajthat levelet, hozhat gyümölcsöt és száradhat el. A másnap már nélkülünk telik, még akkor is, ha unokáink sejtjeiben megszunnyadhatunk.

FARKAS KRISTÓF LILIOM

Janus

William Blake

Fekszem a föld alatt,
összekulcsolt ujjaim
kinőnek a földből,
erdő nő fölöttem,
ujjperceim évek,
a végek napok,
csak fekszem, csak
halogatok fekve.

Legurul a göröngy a
nehéz légcsövön, az
első korty nehéz,
majd megszokom,
könnyű a lét, nehéz
az elviselhetetlenség,
csúcsosodik az
öröm, ujjbegyeim
csúcsán megjelenik
az intimitás, mindenki
tudja, kihez nyúlok.

Nincs több titok, csak
álca, halott ember
köröz a dög fölött,
hogy magát megalázza.

Fekszek és elégek,
krematórium lüktet
mellkasomban,
katakombákat
rejt a tiszta tűz.

Kimondod, hideg lesz tőle
az ujjad, figyelj magadra!

Tükörképbe bújtatom magam,
madár köröz maga fölött.

„Bill" Blake

Ott fekszem a víz alatt,
valaki lebeg felettem,
megragadom s arcommal
nézek szembe, a
mélyben fekszem s
kapaszkodom abba,
akit elérek, férget,
ki féreglukba ragadt.

Tekergek körbe és körbe,
örökkön és meggyötörve,
mint az alkímia
sárkánykígyója:
pici gyík, mi
képtelen, hogy
magát növessze újra,
inkább halhatatlan,
aranyba foglalt
neve a víz tükrén
gyűrűzik szélcsendben.

Több a titok, mint
a csend, több a
fecsegés, mint
a csend, több a szó.

Halj el nyelv, a
vízben mindenki
egy nyelvet beszél,
ha víz alatt fekszel,
hallod a holtak nyelvét!

Ha ott fekszem a víz alatt,
s valaki lebeg felettem s néma,

az én vagyok, mert
csak én hallgatok.

lukas emlék

Lukas fogamba rejtem el magam
kezeim elől.

Ujjaim, mint lárvák az almában,
izegnek, mozognak, bábozódnak
s kikelnek, szárnyas tenyereim
árnyéka madarat rajzol a falra,
odakapok érte, leütném,
ha tudnám, ha tudnám, hogy
Platón agonizál és agónia,
mindig csak agónia, *Lorca*
szenved; Radnóti elsiratja.

Mint almában a négerbarna mag,
ujjaim mohón utána kapnak,
barna testek, bennszülöttek,
kannibálok, minden, amiről a
fogamba bújt én csak álmodni
mer, csontba bújik az aggodalom.

Buján bújik szőrszálaim közé a gond,
futkos a karomon a félelem, feláll
hátán a szőr, egymásnak tartunk
hátat, közösködünk, barátkozunk.

Aztán csupasz vagyok, mint egy lárva,
magányos, s így megérett a bábozódásra,
csak egy ujj vagyok a tenyeremen,
számban kotorászom, ujjaim elrejtik
testemet a fogamba s utána másznak.

Lukas fogamba rejtettem el magam
kezem elől s megtaláltam magam.
Magamban vagyok négerbarna mag.

Ha akarjuk, meg is védhet

Horváth Előd Benjámin interjúja Győrfi Katával

– Mit tud az ismétlés a titkokról?
– Az ismétlés ijesztő jelenség. Igazából szerintem mindig erre vágyunk. Lehet, hogy nem is arra, ami ismétlődik, hanem magára a megismétlődésre – már ha van ilyen. Az életemben azt hiszem, nem tud úgy beteljesedni az ismétlés, mint a szövegeimben. Az első esetben van változó, ha más nem: az idő. Szövegben valamiért azt érzem, az időt ki lehet feszíteni, vagy fel lehet függeszteni és egy helyen, egy időben mindig ott, és mindig ugyanakkor tud lenni valami. És ebben a kifeszített és felfüggesztett időben és térben két azonos dolog elhelyezése – ismétlése – egyszerre távolítja el a valóságot, mert tisztán csak szövegben lehetséges, de egyszerre hoz közel valamit, hiszen beteljesedik a tiszta ismétlés vágya. Ma este ezt gondolom erről.

– A vers megvédhet a mindennapoktól?
– Én nem védekezem a mindennapoktól. Ilyen jó hippisen: alig várok minden napot. Remélem, jól értem a kérdést. Nekem a vers nem terápia, nem menekülés, nem valami mindentől független. Nem eszköz, vagy hogy is mondjam: semmi különös. Legtöbbször része minden napomnak. Azt hiszem, leginkább az anyámmal való viszonyommal analóg. Nem lakunk már együtt, hetente beszélünk – vagyis inkább beszél –, kellő távolságban vagyunk egymástól, hogy ne veszekedjünk, de sokat gondolok rá, féltem, szeretem és folyamatosan hiányzik.

Tudom, hogy ott van, ahol hagytam és ott is marad még egy jó ideig, hogy hozzá mindig mehetek, hogy nála otthon vagyok. Valahogy így vagyok én ezzel a verses dologgal is. Tehát, ha akarjuk, meg is védhet.

– A slammel is ilyen a viszonyod?
– Nem ilyen, de nem fogok találni egy hasonló példát. Slamre úgy készülök, mint egy ünnepre, vagy ahogyan talán kisfiúk mennek locsolni. Mindig alkalomra készülök, ritkán mondok el kétszer egy szöveget. Nem papírból vagy a telefonból olvasok fel. Mindig előre tudom, hogy hol és mikor fogom elmondani. A ruha van meg előbb, utána a hangulat, azt megpróbálom megragadni egy szöveggel, ami mindig elmondásra születik. Ez számomra egy performatív műfaj. Nagyon kevés hasonlóságot érzek a két folyamat között. Talán azt, hogy mindkettő közben jól érzem magam.

– Kik az inspirációid?
– Nehezen olvasok verset például. Nem tudom, miért. A próza mindig is több szabad élvezetet okozott, vagy egyszerre volt kellemesebb és mélyebb intellektuális élmény. A rossz vers sokkal szembetűnőbb, míg mondjuk egy kevésbé jól sikerült próza inkább vált ki sajnálatot belőlem. Biztos így van ez a másik oldalról is, de verset annyiféleképpen lehet írni vagy nem írni, hogy ekkorra mennyiséggel olvasóként nem tudok mit kezdeni. De az új lakásomban polchiány lévén, minden verseskötetet az éjjeliasztalra tettem. És amikor a kedvenceimtől olvasok újra verseket, akkor mindig újabb visszaigazolást találok arra, hogy hogyan és főleg miért érdemes írni. A napokban ez van a fejemben Tandoritól: „Tudnám én,/ hogyan van,/ csak el ne felejteném,/ hogy egyáltalán is van." (Ismétlés, kedvencem)

– Mikkel foglalkozol mostanában, Kata? Hogy vagy?
– Most Budapesten élek, esztétika szakon mesterizem és franciául tanulok. Az utóbbi két évben főleg a színházesztétika és fenomenológia kapcsolata érdekelt. Egy pár éve figyelem, hogy amikor kiegyensúlyozott érzelmi életet élek, tudok figyelni az éppen aktuális kutatásomra, de nem írok túl jó verseket. Egy hónapja megkezdődött már ez az egyetemi év, és itt ebben a városban néha azt érzem, nincs időm szomorúnak vagy zaklatottnak lenni. Szóval mindenfélével foglalkozom, ami éppen szembejön velem. Megvagyok – maradjunk ennyiben.

Bájos csevegések, véres ügyek

Győrfi Kata versei közönyösek és hidegek, mint egy teletűzdelt tűpárna. Győrfi Kata versei kegyetlenek, mintha traumái lennének a nyelvnek. Győrfi Kata versei elmondanak mindent. Győrfi Kata versei elhallgatnak mindent. Győrfi Kata versei veszedelmes viszonyok. Győrfi Kata versei testek, egy-egy régi sebhellyel, takaró- és párnanyomokkal. Győrfi Kata versei feszültek, mint egy „fejjel lefelé lógó varjakkal" megrakott szárítókötél. Győrfi Kata versei szelek, amik kifújnak „mindent a szélére,/ főleg a vonatokat a városból." Győrfi Kata versei egy gondosan elrendezett gyűjtemény darabjai.
Nem könnyű ezekről a versekről írni, mert egy nagyon személyes és zárt világra nyitnak ablakot. Egy pillanatra. Ha nem figyelünk, mintha mi sem történt volna, észre se vesszük. Könnyen átlapozzuk őket, mint egy képeskönyvet a könyvesboltban. Elsőre nem érintettek meg, illetve bájosnak találtam őket. A költői én hangja beszélt, szinte pletykált, mintha diáklányokat hallanék az egyetem folyosóján vagy egy kávézó szomszéd asztalánál, amint elsorolják a múlt heti eseményeket, diskurálnak ruhákról, pasikról, tanárokról, mindennapi örömökről és nehézségekről. Bájosak és szépek, jönnek, mennek, szeretem őket, viszont engem mindig jobban érdekelt a játszma, ami vérre megy vagy nem, csak a tét legyen nagy a politika, a művészet, a vallás, az emberi viszonyok, a szerelem és a szex terén – igen, másfelől én is csak egy bájos átlagférfi vagyok. Persze, az is igaz, hogy aki nem tanul meg diskurálni, érdekelje az égvilágon bármi, az játszmázni sem fog megtanulni.
Szóval bájosak. Bájos a szóhasználatuk, bájosak a képek, nincs bennük semmi csúnya – a magam részéről nem ilyenek a kedvenc verseim. Viszont a versekről általában azt gondolom, hogy fokozottabb figyelmet érdemelnek a dörzsöltebb versolvasótól is. És akkor megszólalnak újra. Mi teszi a jó verset? Nem tudnám megmondani, de biztos vagyok benne, hogy többek közt megvan neki az a tulajdonsága, hogy minden olvasásnál másképpen szólal meg, és megmutat magából valami újat, amit addig nem vettünk észre – nyilván akkor, ha megvan a kellő, fokozottabb figyelem: minél hangosabb egy vers, annál gyengébb formai és tartalmi szempontból is (ez a slam poetry esetében természetesen másképpen van). Mert ami harsány és hangos, az általában evidens üzeneteket hordoz magában, és hamar lapossá válik, egy jó vers erényei ezzel szemben a sorok között bújnak meg. Elolvassuk még egyszer, és ez az első halk, bájos, hétköznapi kép oszlani kezd. Ezeknek a verseknek nagyon erős hátterszelük van. Élnek és lélegeznek, és vannak bennük irritáló, csúnya dolgok is, mint mindenben, ami élő és hiteles. Tudatosan épülnek fel, tudatosan rendeződnek benne a tárgyak, a főnevek, az igék, a névmások, a „fejjel lefele lógó varjak," a „zoknik a szárítókötélen" egyáltalán nem „véletlenül egymás mellé rendeződő pihenések egy sorban." Az ismétléseknek is egytől egyig megvan a maguk funkciója. A versek nyelve egy tudatosan kiválasztott nyelv, amely nyelv elsőre közömbös, személytelen és távolságtartó. Pedig valójában olyan vallomásai ezek a költői énnek, amik a legszemélyesebb és legintimebb szféráiból enged sejtetni valamit. Nem a Sylvia Plath-féle vallomásos költészet ez, ami dinamikus erejű lélekfeltárásával hat és gondolkodtat el. Győrfi Kata verseinek pont a látszólagos távolságtartásukban és hidegségükben rejlik ereje – valójában állandó játszmázások egymással, magukkal, szerzőjükkel és a világgal, és bizony, vérre mennek.

HORVÁTH ELŐD BENJÁMIN

KÉSZ ORSOLYA

Az emlékezés lehetőségei

A láthatatlan collegiom Ege Artis criticai rovatas

Hogyan lehet elbeszélni a XX. század eseményeit, történelmi és szellemi tapasztalatait, ezt a rendkívül „foglalt" és terhes időszakot? Melyek az irodalom lehetőségei, az elbeszélés és az emlékezés nehézségei, bizonytalanságai?

Závada Pál legfrissebb regényében egy egyedülálló irodalmi nyelv kialakítására vállalkozik. Az 1937–47-es évek történéseit tematizálja, mégpedig oly módon, hogy összekapcsolja a vizuális és az írott, elbeszélt narratívát, melyeket azonban nem egymással párhuzamosan vagy egymásnak alárendelve működtet. A történet a két narratíva sajátos egymásra reflektáltságában valósul meg: két nyelven elbeszélt történettel állunk szemben. Závada a kettős nyelv és narratíva alkalmazásával kitágítja a klasszikus történelmi regény modelljét, és ezzel párhuzamosan megkérdőjelezi, hogy egyáltalán ábrázolható-e, megismerhető-e a történelem (jelen esetben a huszadik század egy évtizede). Azt, hogy honnan van „tudásunk" a történelemről, meddig terjednek ennek a tudásnak a határai. A történelmet ismerjük-e, vagy csupán azokat a közvetítőket, amelyek a történelmet továbbadják nekünk? Milyen mértékben képlékeny, töredékes az emlékezet, mennyire hitelesek a fennmaradt írásos dokumentumok (naplók, jegyzetek stb.) vagy objektívnek vélt fényképek, hogyan lehet kezelni a visszatekintő elbeszélés konstruált jellegét, hát a fennmaradt egyéb forrásokat? A források a „valóságot" mutatják-e (kinek a valóságát?), vagy csupán egy átszűrt, konstruált képet kapunk? Hogyan építkezhet egy irodalmi alkotás ezekből a már említett forrásokból? Meddig terjed a fikció határa? Mi fér vagy mi nem fér bele egy történelmi regénybe?

A *Természetes fény* több szálon is kapcsolódik a szerző előző regényeihez. Nem pusztán arról van szó, hogy visszatérő szereplők és helyszínek jelennek meg, hanem a regénypoétikai és narrációtechnikai eljárásokról (is). Závadától már korábban megszokhattuk a többszörös áttételekkel bonyolított regényvilágot, azt, hogy több nézőpontból látjuk az eseményeket, az elbeszélői szólamba átcsúsznak a szereplők szólamai vagy fordítva. Közben egymásra és önmagukra is reflektálnak a szereplők, nincs lineáris történetvezetés, időbeli és térbeli ugrások vannak, különböző műfajú szövegek illeszkednek egymásba, az előző regényekből is ismert rögzítetlen többes szám első személyű narráció megjelenése. Itt azonban az amúgy is komplex és szerteágazó regénystruktúrát tovább bonyolítják a szöveget állandóan keretező fényképek. A szám szerint 247 képpel Závada rendkívül rafinált játékba kezd, ugyanis a dokumentarizmusra jellemző pontossággal megírt regényhez (azonosítható szereplők, helyszínek, történelmi események, felkutatható források stb.) illeszti őket, viszont már az elején utal a képek megváltozott funkciójára, tudniillik arra, hogy itt nem dokumentumként működnek, hiszen a regénybe való beillesztésük pillanatától kezdve maguk is fiktívvé válnak: „A fényképeken fölismerhető személyek nem azonosak – de hogy is lehetnének azonosak? – a regény szereplőivel." (mottó) Míg egy szociografikus igénnyel megírt dokumentumkönyvben, gondolhatunk itt akár Závada *Kulákprés* című szociográfiai munkájára (amelyből egyébként néhány fotót átemel a regénybe), a képeknek illusztratív, kiegészítő funkciója van, a fotó megmutatja, bizonyítja azt, amiről a szöveg beszél, addig a *Természetes fény*ben a történethez illesztett képek eltérő logika alapján szerveződnek. Nem illusztrációk, hanem a szöveg szerves részei szöveg és kép egymás nélkül nem ugyanazt jelenti, másfajta megértést, interpretációt, „együttolvasást" igényelnek. A szöveg folyamatosan felülírja a fotókat, vagy fordítva, a képek a szöveget, mint az elbeszélt történetek egy vizuális változata. André Bazin *A fénykép ontológiája* című esszéjében megjegyzi, hogy az objektivitás az elhihetőség erejével ruházza fel a fényképet, Závada pedig éppen a fényképnek tulajdonított objektivitást, (el)hihetőséget kérdőjelezi meg a regényben alkalmazott kettős eljárással (erre számtalan példát találunk a szövegben). Koleszár Matyi menyasszonyának a következő sorokat írja: „Az esetleg rólunk terjengő rémhíreknek nincsen semmi komoly alapja. Ezt csak azért írom, mert értesültem róla, hogy még hajlamosak otthon a valótlan vészhírek terjesztésére." (226.) A továbbolvasást megakasztó fényképen azonban meztelen férfiak sírgödröt ásnak, fölöttük pedig fegyveres katonák őrködnek. Koleszár főhadnagy jelentős mértékben transzformál bizonyos történéseket, így elhallgatja például, hogy falvakat égetnek fel, rabolnak ki, nőket erőszakolnak meg, ukrán szakadárokkal ásatják meg saját sírjukat. De fordítva is igaz, gyakran a szöveg „leplezi le" a képet, ugyanis számos esetben találkozunk olyan beállított felvételekkel, zsánerképekkel, „katona-fényképekkel", amelyek megszépítik a háborús eseményeket, körülményeket. Az egyik ilyen felvételen egy csoport katonát látunk a fronton fiatal lányokkal ölelkezve, néhány bekezdéssel később viszont a következőket olvashatjuk: „Szó esett a múltkor az állítólagos erőszakoskodásokról, úgyhogy én most megkérdeztem az ezred orvosát, Zólyomi zászlóst, aki már tavaly augusztus óta itt van." (136.) Závada ezzel az eljárással felfedi, hogy nem csupán a szöveggel, de a képekkel is állíthatunk valótlant. Ezek a felvételek többnyire nem leképezik a valóságot, csupán a valóság illúzióját nyújtják, ugyanis a „jelentésüket" javarészt a szándékos beállítás, a póz adja meg, valamint a pillanatnyiság, a „megfagyott idő". Maguk a szereplők is gyakran reflektálnak a fényképek és az írott források szavahihetőségére, például a fényképész Weisz Kóbi, aki a dokumentumok hitelességével kapcsolatos kételyeinek fiktív hírlapi tudósításokon keresztül ad hangot: „Közben azon tépelődünk, hogy kielégítő dokumentatív erővel bírnak-e vajon az írott szavak. (...) Én azt mondom, nem, az írás a szó szoros értelmében nem bizonyító erejű dokumentum – szemben a fotográfiával, amely kétséget kizáróan megtudja győzni az embereket valaminek a valóságosságáról. (...) A fiatalember vitatja álláspontomat – szerinte létezhetnek dokumentatívan hiteles írások ugyanúgy, mint szavahihetetlenül hiteltelen fényképek." (192.) Fikció és valóság, illetve hitelesség kérdése szorosan összekapcsolódik az emlékezetével is, nemcsak Weisz Kóbi, de az egész regény gondolatmenetében. A szereplők párhuzamos történeteket mesélnek, amelyekből rekonstruálhatjuk, hogy ki mit hallgat el, mit szégyell, hogyan működnek a kihagyásnak, a felejtésnek, az emlékezésnek az alakzatai, a szégyen, a bűntudat, az elfojtás, az (ön)cenzúra, a védekező és (ön) felmentő mechanizmusok. Hogyan válik mind természetesebbé, magától értetődővé az is, ami eddig elképzelhetetlen volt. Hogyan tudja meghatározni valaki önmagát ilyen helyzetekben. Mit tehet, milyen lehetőségei vannak?

A képekkel folytatott párbeszéd, az elmondott történetekre épülő reflexiók, „a mi elbeszélőnk" és a „metaelbeszélő" szólamai, korrigációi, hiperreflexiói leleplezik az elhallgatást, a hazugságot, az idillizálást. A bonyolult, többszörös áttételekkel élő reflexiós háló, valamint a regényben megjelenő képek nem engedik meg az olvasónak a távolságtartást, a hátralépést, a felelősség elhárítását. Závada egy olyan regénypoétikát alakít ki a *Természetes fény*ben, amely ellenáll a kirekesztésnek és a kisajátításnak (talán éppen ez az „ellenállás" a regény egyik óriási tétje), valószínűleg éppen azért, mert egy olyan eljárást választ, amely egyszerre tud egyetemes és partikuláris nézőpontokat felmutatni. Rendkívüli alkotás irodalmi-esztétikai és emlékezetpolitikai szempontból egyaránt.

Závada Pál: *Természetes fény*. Magvető, Budapest, 2014.

FRANZ HODJAK

Crosby úr jött s ment

Clara Martin gyermekeivel, hatéves lányával és négyéves fiával vacsora után kis ideig még az asztalnál üldögélt, hogy mielőtt a gyermekek ágyba mennek, megbeszélhessék a következő napot. Ez volt az egyedüli alkalom, amikor gyermekeivel hosszasabban beszélgetni tudott, mert reggeltől estig dolgozott, és azzal is tisztában volt, hogy Crosby úr nemsokára megjelenik a konyhában, hogy elkészítse a vacsorát családja számára. Crosby úr feleségével és hároméves kisfiával a kisebbik szobában lakott. És amikor Crosby úr felbukkant, mindig belekeverte Clara Martint holmi politikai tárgyú beszélgetésekbe, melyeket Clara Martin rendkívül veszélyesnek talált, mert nem igazán tudta, hogyan vélekedjék erről a Crosby úrról, és mert hajlamos volt provokátort látni benne. Mindenhol csak úgy nyüzsögtek a spiclik, elmúltak azok az idők, amikor a szomszéddal még nyugodtan lehetett cseverészni.

Clara Martin férje soha nem tért vissza a háborúból. A sok háborús történet egyike, amelyeket a hazatérők esténként a kocsmákban meséltek, arról szólt, hogy Clara Martin férje kétszer váltott frontot, és dezertőrként most mindkét oldalról keresik. A háború vége után nem sokkal Clara Martin új lakásba költözött, egy félkész állapotban levő házba. A lakás két szobából, egy lakókonyhából és fürdőből állt, ehhez tartozott még egy pince és a padlás fele. A tulajdonosnak elfogyott a pénze, ezért volt minden félkész állapotban. Clara Martin egy feltétellel költözhetett be, ha hajlandó a lakást rendbe hozni, ennek fejében pedig négy évig bérmentesen lakhat benne. A rendbetételhez azonban egy csomó minden hozzátartozott. Ablakokat és ajtókat kellett tetetni, áramot bevezetni, vizet úgyszintén, a külső és belső falakat levakolni és lefesteni, padlót rakatni és a lépcsőházbejáratot befejezni. Clara Martint legjobb barátnője próbálta figyelmeztetni és sürgősen azt tanácsolni, ne menjen bele. Ugyanis szentül meg volt győződve arról, hogy a tulajdonosnak nem is áll szándékában a házat befejezni, csak arra vár, hogy minden beinduljon, s majd a kész házat kisajátítsa. Minek egy félkész épület, mely csak költségeket hoz, ha majd egy kész házat birtokba vehet, törte a fejét Clara Martin barátnője. Ezen fontolgatások ellenére Clara Martin aláírta a szerződést.

Két hónappal a munkálatok elkezdése után, egy szép nap megjelent Crosby úr egy bérleti szerződéssel, amely azt tanúsította, hogy a városvezetés kiutalta számára a kisebbik szobát, az összes többi mellékhelyiség használatának jogával. Crosby úr északír volt, felesége francia, aki viszont Angliában tanult, és egy londoni kávézóban ismerte meg Crosby urat. Crosby úr dühös volt a hazájára, mert ott soha nem kerülhet sor forradalomra, hisz még a golf- és teniszpályákra való belépés is a legszigorúbban tiltott az illetéktelenek számára. Márpedig az ország lényegében golf- és teniszpályákból áll. Crosby úr azt sem tudta felfogni, hogy a hazájában még mindig vallásháború folyik, és eltöröltetett volna mindenféle vallást, mert csak ezáltal vélte a világot a háborúktól megtisztíthatónak. Pontosan emiatt nyűgözte le a Keleten foganatosított új társadalmi rend ateizmusa, eltekintve az egyenlőség, igazságosság és testvériség eszméitől. A Szovjetunió túl messze feküdt, a német keleti övezet, Csehszlovákia és Magyarország kockázati tényezőknek tűntek, mert túl közel voltak a Nyugathoz, és túl közel a semlegességhez is. Így hát Erdély mellett döntött, mely elég közel feküdt a Szovjetunióhoz, és elég távol a Nyugattól. Ez pedig megadta számára a szükséges biztonságot és nyugalmat, amire feltétlenül szüksége volt ahhoz, hogy forradalmi szellemét kibontakoztathassa.

Crosby úr állatorvos volt és egy tehetős család örökbe fogadott gyermekeként nőtt fel, ahol különös hangsúlyt fektettek a műveltségre, világlátottságra, a filozófiai beszélgetésekre, a zenei nevelésre és a jó modorra. Ezért a család meghívására egy hölgy érkezett Németországból, akit azzal bíztak meg, hogy a fiatal Crosbynak magánórákat tartson, mindenekelőtt német nyelvet oktasson. Crosby úr már fiatalon rebellis volt, s hogy zsebpénzét gyarapítsa, ellopta a családi ékszert, ami természetesen jelentős konfliktusokat szült a családdal, sőt egy idő után osztályharccá fejlődött, melyet végül Crosby úrnak sikerült megnyernie: nevelőszülei idejekorán belehaltak bánatukba. Ettől kezdve Crosby úr vonakodott attól, hogy németül beszéljen, mondván, igen keményen dolgozik azon, hogy ezt a nyelvet elfelejtse, és szidta a nevelőszüleit, amiért ennyire ötlettelenek voltak és nem arról gondoskodtak, hogy oroszt tanuljon, Maxim Gorkij csodálatos nyelvét. Crosbyné megszakította gyógyszerészeti tanulmányait, és miként ő saját magát nevezte, hivatásos forradalmár volt, amihez mindig hozzátette, hogy a nagy francia gondolkodók hagyományában nevelkedett, erre különösen büszke lévén. A román nyelv tanulásával meglepően gyorsan haladt. Crosbyné lenézte Clara Martint, és egyetlen alkalmat sem mulasztott el ezt ki is mutatni. Olykorolykor félig csúfondárosan, félig felbőszülve feltette a kérdést: miért is akarna valaki Romániában német lenni? Tiszta garázdaságnak tartotta. Véleménye szerint Romániában mindenkinek románnak kellene lennie, teljesen függetlenül attól, hogy magyarok-e vagy németek, szerbek, ukránok, törökök, örmények, tatárok, bolgárok, lipovánok vagy Isten tudja még, micsodák. Ő maga, bizonygatta Crosbyné, mindenképp csakis román akar lenni, ez az az ideál, amin dolgozik, mert úgy érzi, románként tudná a leginkább fejleszteni és átültetni francia gondolkodását. A francia kommunisták, mondta dühösen, csak beszélnek és beszélnek ahelyett, hogy fegyvert ragadnának és végül cselekednének.

Állatorvosként Crosby úr rendkívül elhivatottnak érezte magát, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek megalakításánál közreműködjék, így hát főként télen vagy esős napokon, amikor a mezei munka szünetelt, bejárta a falvakat, hogy meggyőzze a parasztokat a szántóföld és állattenyésztés kollektív gazdálkodásbeli előnyeiről. Mivel Crosby úr nem tudott románul, az idő nagy részét késő estig a tömérdek brosúrahalmok előtt ücsörögve töltötte, melyeket

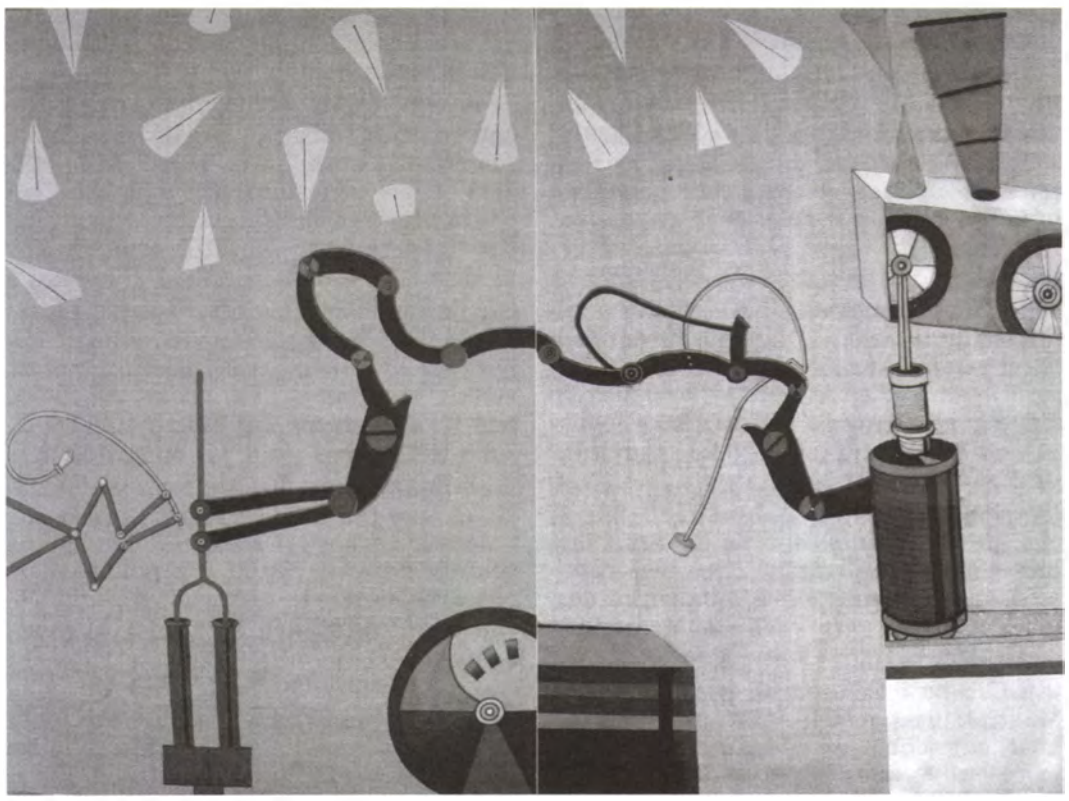

Késői üzenet Picabiának (2013)

>>>>> *folytatás a 16. oldalon*

>>>>> *folytatás a 15. oldalról*

kívülről vagy legalább jól olvasni megtanult. Az a tény, hogy nem birtokolta ezt a nyelvet, semmiféle gondot nem jelentett számára, mert, mind mondotta, azok sem előbbre valóak, akik románul beszélnek. Ők is ugyanúgy éjjel-nappal a brosúrák tanulmányozásával voltak elfoglalva, és addig bifláztak, amíg végül kívülről fújták a tsz-ek összes előnyét. Ez a meggyőzőmunka, melyben hasznosnak bizonyult, láthatóan élvezetet nyújtott Crosby úrnak, ugyanis, miként folyton bizonygatta, ez az egyedüli értelmes tevékenység, amelyet eddigi élete során végzett. Korábban egy méntelepen dolgozott, ahol előkelő hölgyeknek segített a nyeregbe fel- és leszállni. Annak idején sokat foglalkoztatta az öngyilkosság gondolata, nem mintha elege lett volna az életből, hanem hogy a legrosszabbat elkerülhesse, nevezetesen hogy gyilkossá váljon, mégpedig ezeké a hölgyeké, akiknek ő folyton a lóra fel- és leszállásban segédkezett.

Crosby urat a meggyőzőmunkája során, ami a brosúrák zörögtetéséből állt, a parasztok néhányszor alaposan elnáspángolták, ezért elővigyázatosabbá vált látogatásai alkalmával. Egyszer egy hegyvidéki faluba látogatott, ahol a lakosok, vészjósló arckifejezéssel, már a falu bejáratánál várták. Amikor kiderült, hogy nem tud románul, csak angolul, az emberek arca egyből derűssé vált, mert szentül meg voltak győződve, hogy Crosby úr amerikai ügynök, és a hegyekben bujkáló partizánokhoz akar csatlakozni. A falu lakói beigazolódni vélték abbéli reményüket, hogy az amerikaiak hamarosan felszabadítják őket az oroszoktól, és szívélyesen üdvözölték Crosby urat, az eseményt pedig nagy dáridóval ünnepelték meg a falusi csárdában. Ilyen örömünnepben Crosby úrnak még sohasem volt része. Estefelé megjelent egy autó a falu főterén, mely Crosby urat volt hivatott meggyőzőútjáról újra a városba vinni, ez idő tájt ugyanis már nem jártak buszok, mire a falusiak pedig titokban és gyorsan a hátsó kijáraton át az erdőbe nyomultak, mert biztosak voltak abban, hogy a rendőrség az, aki az ügynök keresésére indult. Sok szerencsét kívántak neki és üdvözletüket küldték a hegyekben élő derék testvéreknek, Crosby úr pedig, attól való félelmében, hogy ha a parasztok megtudják, kicsoda ő valójában, menten agyonütik, az erdő sűrűjébe rejtőzött, és csak jó későn, reggel tájt, amikor már az egész falu nyugovóra tért, merte elhagyni búvóhelyét és a hazafelé vezető úton elindulni, melyet immár természetesen gyalogosan kellett megtennie. A hegylakók eszeveszetten, hatalmas örömmel és elégtétellel ünnepelték, hogy a rendőrségnek nem sikerült elkapnia az ügynököt, és dolgavégezetlenül kellett odébbállniuk. Ehhez fogható éjszakája Crosby úrnak még sosem volt. Néhány órán belül havazni kezdett, és az idő egyik pillanatról a másikra lehűlt. Ráadásul a faágak és sűrű bozótok között folyton valamiféle állatok motoszkáltak, a távolban pedig a farkasok üvöltése és időnként a falusiak kurjongatása szakította meg a csendet. Csak a hegyi parasztoktól és farkasoktól való félelem volt az, ami valamicske meleget lehelt belé, különben Crosby úr minden valószínűség szerint megfagyott volna ezen az éjszakán a nagy egyedüllétben és elhagyatottságban.

Crosby úr leírhatatlanul csalódott és rémült volt, amikor egy szép nap tudomására jutott, milyen gyalázatos bánásmódban részesültek ezek az értékes brosúrák. Hogy a fogyasztási szövetkezeti boltban petróleumot kapjanak a lámpáikhoz, a parasztoknak a megszabott tojás- és mezőgazdasági termékkvótán kívül egy brosúrát is kellett vásárolniuk. Mivel azonban a parasztoknak jóformán semmi pénzük nem volt, azt a kompromisszumot kötötték, hogy a brosúrákat tízbe szakítják, és így minden parasztnak csak néhány oldalt kellett megvásárolnia az ár tizedrészéért. Eltekintve ettől az önmagában véve elfogadhatatlan tényállástól, ezen túlmenően ritka igazságosságnak számít, állapította meg Crosby úr, ha egy paraszt ugyanannyi pénzért három oldallal kevesebbet kap, emiatt viszont nem emel panaszt, amit minden bizonnyal megtenne, ha valami egyébről lenne szó. A brosúrák ugyanis, és Crosby urat főleg ez háborította fel, nem tíz egyenlő részre, oldalra pontosan voltak szétosztva, hanem önkényesen tíz darabba tépve. Crosby úr e dicstelen eljárás ellen tett feljelentésének semmi eredménye nem volt, bármelyik hatósághoz is fordult panaszával. Megkeseredve, egymagában próbálta megakadályozni ezt a brosúrákkal való pusztító bánásmódot, aztán végül, miután önfejűségéért néhányszor alaposan ellátták a baját, abbahagyta. Crosby úr ennek ellenére nem adta fel, és abban reménykedett, hogy az alfabetizálás egyre jobban terjedő folyamatával valamikor csak belátják, hogy mindig azt páholják el, akit nem kellene.

Clara Martin, mihelyt Crosby úr felbukkant és nekilátott vacsorát készíteni, tüstént elhagyta gyermekeivel a közös konyhát, ugyanis el akarta kerülni a mindenkori vitát, melyet Crosby úr esténként mindegyre elkezdett. Szerinte ugyanis előbb az ablakokat és ajtókat kell betetetni, Clara Martin ezzel szemben határozottan azt a véleményt képviselte, hogy mindenek előtt a gázt és a villanyt kell bevezetni, illetve a fürdőt és a vécét rendbe hozni. Crosby úr kijelentette: a léghuzat sírba teszi. Clara Martin megjegyezte, hogy a sírban nincs léghuzat, de annál inkább van félelmetes hideg és elviselhetetlen sötétség, az ellen pedig harcolni kell, hisz egy lakás és egy sír között pontosan ez képezi a legnagyobb különbséget. Természetesen akadnak nehézségek, ez minden kezdetnél így van, oktatta ki Crosby úr minden egyes alkalommal Clara Martint. És aztán Crosby úr nyugtatni próbálta Clara Martint: megígértek neki egy másik lakást, egy jobbat, ez csupán egy rövidebb időre szóló kényszermegoldás, és amikor ő elmegy, akkor majd Clara Martin azt csinál, amit akar, ám most jobb, ha az eszére hallgat, hiszen hiába is bocsátják a pénzt rendelkezésére, ha fejetlenül költik el. A vita mindig olyankor élező-dött ki, amikor Clara Martin mérgében azt állította, hogy a forradalmárok nem nagyszerű, kiemelkedő emberek, hanem átlagos gyilkosok, akik csak azért keresnek maguknak egy eszmét, hogy annak nevében gyilkos hajlamaikat kielégíthessék, és miként vélik, azt teljes törvényességben kiélhessék.

Clara Martinnak általában egészen ügyesen sikerült kitérnie Crosby úr útjából, mert amikor reggelente dolgozni indult, akkor Crosby úr még aludt, amikor pedig Crosby úr esténként a közös konyhában felbukkant, akkor a gyermekeivel visszavonult. Crosby úr természetesen mindig mérges volt, amikor kész tények elé állították, a kész tényekhez pedig nem csak az tartozott hozzá, hogy Clara Martin úgy végeztette el a lakással kapcsolatos munkálatokat, ahogy ő megfelelőnek tartotta, hanem az a körülmény is, hogy a városvezetés részéről elhangzott nagyvonalú ígéretet nem váltották olyan hamar valóra, mint szerette volna, és mindig egyik hónapról a másikra hitegették őket, már kereken két éve. Crosby úr szerint általában minden túl lassan halad, és ilyen kedvetlen fickókkal rendkívül nehéz az új világot alakítani. Egyszer elpanaszolta Clara Martinnak, hogy az emberek nem hajlandóak az ő, új világ alakításával kapcsolatos tapasztalataihoz folyamodni, és amikor Clara Martin megkérdezte őt, hogy mégis hány forradalmat élt már meg, azt válaszolta, hogy félreértette őt, ez ugyan az első forradalom volt, amit megélt, ám világéletében csak forradalmakon gondolkodott, és így legkevesebb egy csodálatos tapasztalata van, melyet a forradalmakról való gondolkodás során szerzett, ebből pedig általánosan hasznot lehetne húzni, de ezeknek itt, és ez alatt mindenkit értett, nincs kedvük még gondolkodni sem a forradalmakról, holott végre-valahára készülődőben van egy.

Jó két év múlva Crosby úr csalódottan tért vissza Észak-Írországba. Időnként Crosby úr képeslapot küldött Clara Martinnak, melyben hol Clara Martint, hol Észak-Írországot, hol Erdélyt gyalázta. Egyszer csak Crosby úr már nem Észak-Írországból, hanem a Szovjetunióból írt, és ettől kezdve a levelezőlapjain a megszokott szidalmak helyett az új hazáról szóló dicshimnuszok voltak olvashatók. Ez pedig nagyjából egy fél évig ment így, aztán Crosby úr soha többé nem adott jelt magáról, sem szidalmak, sem dicshimnuszok formájában. Így hát szárnyra kelt ama konok híresztelés, hogy Crosby úrnak nyoma veszett Sztálin egyik lágerében, mert meggyőződésének megszállottsága révén végül általános kockázati tényezővé vált.

SZENKOVICS ENIKŐ
fordítása

A fordító a műfordítás ideje alatt Babits Mihály műfordítói ösztöndíjban részesült.

GÖMÖRI GYÖRGY

Adalékok Vajda Alberthez

Nemrég Pécsett, a Janus Pannonius díjak átadásán (ahol a kiadott MTI-közleménnyel ellentétben nem lépett fel Depardieu, az csak pár nappal később, Budapesten történt) kaptam egy versesköteteket a nagy hírű vendéglátós költőtől, Orbán János Dénestől. Már kötetének bevezető szövege megfogott, hiszen ebben arról a Vajda Albertről van szó, aki nekem és feleségemnek is családi barátja volt. De Orbán azt írja, keveset tud Vajda Albertről. Hogy ki fia-borja ez a humorista, aki gyakran „mondott csütörtököt" a Szabad Európa rádióban, meg lehet nézni az *Irodalmi lexikon*ban, de mivel én elég jól ismertem, gondoltam pár sorral kiegészítem OJD-t.

Vajda Albertnek (nekem és szinte mindenkinek Berci) mintegy harminc könyve jelent meg magyarul és számos világnyelven. 1991-ben halt meg Floridában, élete utolsó hét évét ott töltötte. De korábban, 1956 után Londonban és Münchenben élt, és sokakat szórakoztatott. Még korábban, a „koalíciós időkben" szociáldemokrata magazint szerkesztett, az ú.n. *Dolgozók Világlapjá*t – anyám még innen ismerte. Amikor ez megszűnt, Vajda Berci átment a *Ludas Matyi*hoz, itt vagy öt évig tördelő-szerkesztő volt. Miért csak tördelő-szerkesztő? Egyszerű: a Párt nem nagyon bízott benne. Ugyanis amikor a párttagság nagy felülvizsgálata folyt, az 1950–52 közötti „szűrés", Bercit majdnem kirúgták a Magyar Dolgozók Pártjából, mert humoros önéletrajzot írt, ami abban az időben megengedhetetlen tiszteletlenségnek számított.

De megúszta és nem sokkal az '56-os forradalom előtt Kovács Dénessel együtt írt egy nagy sikerű filmet – ez volt a *Kétszer kettő néha öt*, tele olyan fülbemászó dalokkal, amelyek hamarosan slágerekké váltak. Hogy miért távozott Berci Budapestről, ahol 1956-ban hallatlanul népszerű volt? Úgy hiszem, azért, mert számos újságírótársával együtt „belekóstolt" a Nyugatba, anyámmal együtt rajta volt azon a kirándulóhajón, amelyiket 1956 szeptemberében pár napra kiengedtek Bécsbe. A csillogó-ragyogó Bécs után a szovjet tankok által alaposan szétlőtt ólomszürke Budapesten Vajda Albertnek nem volt maradása.

Első londoni könyve címével rájátszott Leninre, az *Egy lépés előre, kettő össze-vissza* olyan humoreszkek gyűjteménye volt, amelyeken akkor az újra megszállt Magyarországon nem volt szabad nevetni. De Vajda Bercinek más ambíciói is voltak: fellépett londoni magyar esztrádműsorokon, majd lapot akart szerkeszteni, létrejött pár száz példányszámban a londoni magyar vicclap, a *Fakutya* – pár évig fenn is tudott maradni, mert az új londoni magyarok szívesen olvastak tréfás szövegeket anyanyelvükön. Én is írtam a lapba, eleinte Rózsavölgyi Flórián álnéven, s a mai napig büszke vagyok egy kis szövegemre. Ez *Virágozzék minden virág!* címen jelent meg, s a lényege az volt, hogy a valóságban csak a kommunista párt által engedélyezett (nem túl illatos) virágok virágozhatnak.

Bár a *Fakutyá*ba inkább csak a barátság kedvéért írtam (a londoni *Irodalmi újság* akkor még fizetett!), néha feljártam Vajda Bercihez, aki Lucy nevű, ugyancsak magyar nejével a Chalk Farm környékén lakott egy szép, tágas lakásban. A mindig elegánsan öltözött Jávor-bajuszos Bercinek sziporkázó humorán kívül mindig volt itala otthon, s ha ráért, jót tudtunk beszélgetni. Amikor 1960 nyarán félbe hagyva oxfordi disszertációmat Indonéziába indultam egy évre, szóltam Bercinek, hogy bár most egy ideig nem tudok „fakutyázni", írja be a lapba, hogy kinevezett a vicclap távol-keleti tudósítójának. Nem gondoltam volna, hogy ezt a viccet bárki komolyan veszi, de nemrégiben olvasom a Történeti Hivataltól kapott anyagban, hogy a magyar titkosszolgálat egyik embere jelentette a központnak: „Bár G. Gy. újabban kevesebbet ír az *Irodalmi újság*ba, mégsem adta fel szembenállást rendszerünkkel, mivel legutóbb kinevezték a *Fakutya* távol-keleti tudósítójának!" Azt hiszem, ez volt a londoni vicclap legnagyobb nemzetközi sikere.

Vajda Albertet 1960 táján autóbaleset érte. Szeméről levált a retina, többször kellett operálni, úgy hiszem, egész életére félvak maradt, vagy legalábbis csak homályosan látott. De a jó humorista balesetéből is könyvet ír, 1961-ben megszületett a *Négyszemközt a szememmel*, angol kiadásban az *Eye to Eye with My Eye*, aminek kritikai és közönségsikere volt. Az utolsó, viszonylag sikeres szemoperációját Berci *Vakulástól látásig* című, 1973-ban kiadott könyvében írta meg, amit aztán három nyelvre is lefordítottak. Ekkor, a korábban befutott Mikes György mellett sokan Vajda Albertet tekintették a legjobb angol–magyar humoristának, jóllehet akkor már Münchenben élt.

Szabadeurópás korszakáról tudok a legkevesebbet, mert mi Londonban inkább az angol rádiót, a BBC-t hallgattuk. Azt hiszem, szerették kollégái, és nemcsak a nők – Berciben volt valami nagyon könnyed pesti frivolság és ugyanakkor szeretetre méltó kedvesség. Még nyugdíjazása, Amerikába történő költözése után is dolgozott, de bevallom, az 1986-ban kiadott *Ismerkedem Amerikával* című könyvét már nem olvastam. Most, több mint két évtizeddel halála után örülök, hogy egy fiatal erdélyi költőnek és édesapjának maradandó élményt jelentettek műsorai, gyakran megkopott, de mindig szellemesen előadott történetei és szavatoltan pesti viccei.

OLÁH ANDRÁS

bűnrészesek

a kicselezett álmok széthullanak
a párnáink közti csönd tágítja a végtelent
– kezem kezed moccanását érzi:
a másnapos kontúrok között
így leszek bűnrészes senki
és nincs más vágyam
mint testedhez újra beszélőre menni

más dimenzió

már rég fölöltöztél a halálhoz s itt hagytad
nekünk az otthontalan álmokat
az emlékezetből kikoptatott napok
ott gurulnak veled az októberi
szél pofozta falevelek között
– más-más dimenzióban vacogunk:
én az időre gondolok ami nincs többé
ami hajítófát sem ér nélküled
nézem a szemedben virágzó éjszakát
s reménykedem hogy találsz valamit
bennem amiért még érdemes… s tudnod
kell: arcodat viszem ha elmegyek

magyarázat

(Pilinszky János emlékének)

porhintés az egész:
a tudás fájának gyümölcsét
régesrég férgek rágták szét
az édenkerti állomáson
sovány bakter integet
semmi tolongás
sehol az örvénylő sokaság
csak kihalt váróterem
s a végtelenbe futó sínek
reménytelen magánya…

mérlegelve

(J. A. emlékének)

kábán nézed mint úszik a dinnyehéj
s hogy Dunába ölik a hajléktalant
látod a szennyes ár örvénylik alant
vonz a mély és téged győzköd hogy ne félj

mérgeznek néptelen pályaudvarok
s szemben a falra feszülő kereszttel
este lopott fa lángjánál melegszel
s hogy mit érlel sorsod még nem tudhatod

megmaradsz magyarnak számkivetve is
poste restante *küldöd el mindegyik dalod*
s a hírekből tudod meg: te vagy a halott

ki sínekre száradt testtel fekszik itt…
romló álmaid szótlanul kimérik
marad utánad némi apró s egy tévhit

Beszámoló a 14. Filmtettfesztről

A nagy filmzabálás

Kétezer-tizennégy októberének első hétvégéjén ismét a Filmtettfeszt vetítéseitől volt hangos Erdély több moziterme. Alapvetően háromféle beszámolót lehet írni a rendezvényről: egy átfogót, egy könyvelőset és egy személyeset. Az átfogóról – tekintettel a helyszínek sokaságából és a távolságokból fakadó fizikai képtelenségre – rögtön le is teszek. A könyvelős viszonylag sima ügy, számokban kell beszélni. Lezajlott tehát a 14. Filmtettfeszt Erdély tíz városában, a tavalyihoz mérten három újban is: Kovásznán, Kézdivásárhelyen és Besztercén. A program egy helyszínen négynapos, hat helyszínen háromnapos, három helyszínen kétnapos volt. Tizenegy nagyjátékfilm, négy dokumentumfilm, két ifjúsági film, két rajzfilmes bokk, egy könyvbemutató, egy díjátadó, egy kiállítás, egy szellemidézés, valamint huszonnégy rövidfilm szórakoztatta az összesen megjelent közel 6800 nézőt. A népszerűségi toplistát 804 nézőszámmal a *Megdönteni Hajnal Tímeát* című romantikus vígjáték vezette, egyszerre legtöbben, mintegy 370-en pedig a *Szabadesésre* gyűltek be vasárnap este a kolozsvári Győzelem moziba. Összesen tizennégy közönségtalálkozóra került sor a több mint harminc magyarországi szakember közreműködésével, és a székelyudvarhelyi drive-in vetítésre negyven autó hajtott be. Jövőre valószínűleg legalább egy bukaresti helyszínnel bővül a fesztivál, filmből, nézőből, szakmai és alternatív rendezvényből minden bizonnyal az ideinél is több lesz. Nos, miután ily módon lekönyveltem az eseményt, kiszemlézve a statisztikai adatfolyam izgalmasabb felét a Filmtettfeszt honlapjáról, térjünk át a személyes hangvételű beszámolóra.

Nem tagadom, a Filmtettfesztre azóta járok el rendszeresen minden évben és a vetítések többségére, amióta a fő helyszín a Győzelem moziban állandósult. Kialakult egyfajta hagyománya ezeknek a látogatásoknak, egy szokásrend, egy sajátosan filmtettfesztes hangulatú életszelet, amely évről évre ismétlődik, és bár a filmek mindig mások, a szünetekben a helyzet változatlan. Minden esetben számíthatok arra, hogy összefutok pár kedves ismerőssel és elcseveghetünk egy filmről, az életről, avagy az élet filmjéről, embere válogatja. A másik stabil helyzet, amellyel a mozi előterében valószínűsíthetően szembesülnöm kell és ezért készülök is valamelyest rá, az a Badi-szituáció, azaz Oláh-Badi Levente partizán-riporter felbukkanása, aki egy kérdés kíséretében kamerát tol a képembe. Ez elkerülhetetlenül hozzátartozik a filmtettfesztes fílinghez, küzdeni ellene nem érdemes. Ha pedig teltház van, és a kényelmes székek egyike sem szabad már, bárhol helyet foglalhatok, a lelátón éppúgy, mint a karzaton, ha kell, törökülésben a szőnyegen, ha kell, a vaskorláton könyökölve, a kényelemmel immár nem törődve, és ez ellen sem nekem, sem másnak semmi kifogása. A fesztivál immár végzetesen egybefonódik számomra a Győzelem mozival, a melegvörösen felújított villanyszínház bármely másik alkalommal is e pár októberi napot idézi. Végezetül pedig azt a furcsa és egyedülállóan filmtettfeszti házirendet emelném ki, ahogyan a rendezvénysorozat díjátadó gálával indít, gyorsan túltéve magát az egyetlen emelkedett hangulatú eseményen, és nem kihegyezve rá azt a pár napot.

Az idei Sárga Csikó-díjat Muhi András producer, az Inforg Stúdió alapítója vette át (tavaly Buglya Sándor rendező-tanár, tavalyelőtt Durst György producer) Kósa András Lászlótól, a bukaresti Balassi Intézet igazgatójától. A díjazottat Felméri Cecília kolozsvári rendező laudálta, és kiemelten köszönetet mondott azért a szívélyességért, amellyel Muhi az erdélyi fiatal filmeseket stúdiójában vendégül látja, megnyitva előttük vágószobáját, hangkamráját, valamint a képi rögzítésre és utómunkákra alkalmas eszköztárát. Muhi nélkül az erdélyi filmgyártás nem tartana ott, ahol, amint Durst és Buglya nélkül sem. A filmszalag-keretben vágtató sárga csikó trófeát idén Koncsag Ádám készítette fémből, átvételekor Muhi András arról beszélt, hogy miként indult együttműködése Lakatos Róbert rendezővel, és arról is, hogy a jövőben szívesen dolgozna (még) Szőcs Petrával és Visky Ábellel, de rajtuk kívül nyilván bármely erdélyi alkotóval, aki filmes álmokat dédelget.

A gálát követően Szász Attila legújabb alkotását, *A berni követ* című tévéfilmet vetítették, amelyet – mint utólag maga a rendező fogalmazott – „néha mozifilmnek álcáznak" és benevezik játékfilmfesztiválokra is. Köbli Norbert forgatókönyvíró a maga részéről azt is elárulta, hogy regényt ír a történetről, annyira megihlette. A filmet látva nem csodálkozom, hisz egy rendkívül izgalmas, a thriller és bűnügyi műfajban egyaránt működő alkotás, egyedül tán az aktualitásával szemben emelnék kifogást, hiszen az 1958-ban a berni követségre betörő és ott a nagykövetből rádiós élő közvetítésben ÁVÓ-ellenes vallomást kicsikaró két magyar forradalmár alig egy fél nap alatt lezajló története jól mutat a vásznon, tévében, akárhol, de a kortárs életre semmilyen tanulsággal nem szolgál, így az érzelmi kapcsolati faktor a nullához közelít. Szórakoztatni viszont nagyon tud, és úgy tűnik, felívelőben a magyar kommunista múltból, illetve a hidegháborús hangulatból merítkező thrillerek csillaga. Négy éve *A vizsga* (rendező: Bergendy Péter), most pedig *A berni követ* – ugyanazzal a (zseniálisan jól alakító) Kulka Jánossal a főszerepben – sikere arra is buzdíthatná a magyar filmgyártást, hogy fektessen nagyobb hangsúlyt erre a zsánerre. A vetítést követő közönségtalálkozón Kollarik Tamás (a Médiatanács képviseletében) az erdélyi alkotók filmterveit is támogató Magyar Média Mecenatúra pályázati folyamatairól, kategóriáiról és feltételrendszeréről osztott meg tudnivalókat.

Az első est még két nagyjátékfilmmel szolgált. Előbb Dyga Zsombor *Couch Surf* című szkeccsfilmje robbantott ki néha nevetést a teremben. A gyenge alapszituáció köré szervezett és egymástól független rövidfilm-sorozat egy bútordarab-típus, a kanapé és a rajta kibontakozó lehetséges történetek füzérét nyújtotta, kissé ugyan szétesőkeretben, ám a két sikerültebb darab, egyik-másik szkeccs meglepően feszes és mulatságos forgatókönyve, valamint a színészi alakítások átmentik a filmet a „nézhetetlen másfél óra" kate-

Jelenet az idei Filmtettfeszt nyitófilmjéből, *A berni követ*ből

Muhi András producer átveszi a *Sárga Csikó Díj*at Kósa András Lászlótól, a bukaresti Balassi Intézet igazgatójától

góriából a „vígjátéknak azért elmegy" fogalomkörbe. Csütörtökön utolsóként Bodzsár Márk *Isteni műszak*ja borzasztotta és kacagtatta egyszerre a szép számban begyűlt nézősereget. Milán 1992-ben átszökik Jugoszláviából Magyarországra és elszegődik Fék doktor és Kis Tamás sofőr mellé mentősnek, akik az életmentés egészen rendhagyó válfaját gyakorolják: egy alvilági embercsempész banda bérében ők döntik el, ki éli túl és ki nem az enyhe vagy súlyos sebesüléseket. Mivel pénzre van szüksége ahhoz, hogy kimenekítse menyasszonyát Szarajevóból, Milán apránként egyre nagyobb szerepet vállal az istent játszó Fék doki halálosztásában. A morbid humorral és remek zenével felpörgő, sötéten kavargó bűnköltemény politikailag inkorrekt, erkölcstelen és rettentő bizarr, ám sajnos sose kerül egyensúlyba, így némileg öncélú benyomást kelt, és mi tagadás, a cselekmény előhaladtával lefárasztja a nézőt. Viszont nem bánjuk, mert ekkora tömény gusztustalanságot magyar filmben rég nem láttunk.

A fesztivál második napja két kisfilmblokkal indított, egy magyarországival és egy erdélyivel, majd rögtön utána az elragadóan bájos és pajzán *Szerelempatak* következett Sós Ágnes rendezésében. Csíkszentdomokoson a legidősebb generációt is egyfajta kamaszos libidó jellemzi, a megözvegyült vagy sosem házasodott aranykorú férfiak és nők szívmelengető csobogással mesélnek testi vágyaikról a kissé szendén közelítő kamerának. Ezt az estét a nőrendezők uralták, sorra került még Zomborácz Virág *Utóélet* című vígjátéka és Kerékgyártó Yvonne *Free Entry* című bulifilmje. Az *Utóélet*ben az ifjú lelkésznek tanult Mózes édesapját viszi el egy hirtelen jött szívroham, ám a halott makacsul fia nyomába szegődik, ő pedig úgy dönt, hogy segít a szánalmasan néma és szórakozott léleknek megtalálni a nyugalmat és elhagyni az élők világát. Könnyed, tartalmas és jól eltalált vígjáték az *Utóélet*, a szorongva tébláboló Mózest Kristóf Márton alakítja, remekül és érzékenyen hozva mind az apa kissé basáskodó figurája árnyékában hervadozó kamaszt, mind pedig a lassan erőre kapó fiatalembert, akinek életszeretete egyformán nevettet és érint meg. A *Free Entry*ben két kíváncsi és kacér tinédzserlány beszökik a Szigetre, visznek magukkal némi eladásra szánt füvet, de az üzlet nem virágzik, s a korra jellemzően hirtelen lobbanó sértődések elsodorják egymás mellől. A lányok immár külön-külön belekóstolnak kissé az életbe, szembesülnek az igencsak kiábrándító valósággal. A vetítést követő közönségtalálkozón a rendező elárulta, hogy az egynaposnak tűnő forgatás tulajdonképpen három évig tartott, többféle nyersanyagra rögzítették, a sztorizás folyamán néha kénytelenek voltak újragyártani a kellékeket.

Két dokumentumfilm is sorra került szombaton. Ferenczi Gábor filmje, az *Overdose – Vágta egy álomért* a címe ellenére elsősorban nem a díjnyertes mén történetét mondja el, sokkal inkább az istálló körül megforduló tulajdonos és edző konfliktusait követi. A több ízben is lesérült és idejekorán visszavonuló csodaállat „karrierjét" nem is annyira fizikai állapota, mind inkább a rossz menedzsment törte derékba – derült ki az 52 perces filmből. *A tartótiszt* Varga Ágota rendezésében egy megdöbbentő esettanulmány, hiszen ez az első olyan dokumentumfilm, amelyben az egykori állambiztonság egyik nyugalmazott ezredese, III/III-as tartótiszt szólal meg és vall a katolikus egyház keretében végzett beszervező munkáról, belső motivációiról, a munkafolyamatról és nyilván a beszervezett egyénekről. Varga többet tesz annál, mint pusztán végighallgathatja őt: szembesíti is pár olyan egyházi elöljáróval, akiről annak idején jelentéseket kapott. A püspökkel farkasszemet

KINEMATOGRÁF

néző tartótiszt feszültséggel teli jelenetében nem egyszer megáll a kés a levegőben.

Ezen a Filmtettfeszten főleg vígjátékok szerepeltek, szombaton rögtön kettő is. Reisz Gábornak a *VAN valami furcsa és megmagyarázhatatlan*ja amolyan woodyallenes modorban egy felnövésre képtelen budapesti fiatalember hétköznapjait, csalódásait és életharcát követi. A rendkívül szabadszájú és a hollywoodi romantikus vígjátékok összes jegyét magán viselő *Megdönteni Hajnal Tímeát* Herczeg Attila rendezésében ismét arról győzött meg, hogy a magyar közegben – ha néha kissé erőltetetten is, de – jól leképezhető az amerikai altesti humor.

Aznap este az Insomnia kávéház fülledt és gyertyafényben reszkető szobájában Szántai János megidézte Lugosi Béla/Drakula falfehér szellemét, aki köpenyét az arcára szorítva válaszolgatott a kérdésekre. Többek között azt is bevallotta, hogy bár fiatalon hagyta el Erdélyt, a mai napig rajta tartja a szemét, különösen a Székelyföldön, ahová bármikor szívesen visszatérne.

Dr. Lala, azaz Balogh László bohócdoktor immár tizenhárom éve reményteli mosolyt varázsol három gyermekkórház apró betegeinek arcára. Az önként és néha önköltségen vállalt feladat a bohókás attitűd ellenére néha rendkívül nehéznek bizonyul, különösen akkor, ha a páciensek betegsége halálos kimenetelű, nem egyszer előfordult már, hogy a bohóc látogatását követően hunyt el gyermek. Halász Glória kamerája érzékenyen és meghatóan mutatja be e nem mindennapi embert, akinek vörös gumiorra mellett kétoldalt olykor elkenődik a smink és lefolyik a bajuszára.

A záróesten Pálfi György *Szabadesés*étől csordultig telt a moziterem, egy filmkockát sem lehetett volna leejteni, és mi tagadás, joggal, hiszen a legújabb Pálfi-agymenés meghökkentő történeteitől még annak is feláll az ing a hátán, aki amúgy az abszurd, groteszk és szürreális képi fogalmazványok elkötelezett híve. Nemrég jött a hír, hogy a Karlovy Vary-i filmfesztiválon három díjat is bezsebelt, többek között a legjobb rendezőnek járót.

Úgy tűnik, a magyar filmnek sikerült kihevernie az utóbbi évek meddőségét, és bár elsősorban a víg, fura és dokumentarista mozgóképi szegmensben tért vissza erővel, remélhetőleg a következő években a többi regiszterben is hasonló minőségre számíthatunk. A Filmtettfeszt pedig tart most egy 361 napos szünetet, majd ismét jelentkezik, a Győzelem mozi pedig újra otthonossá válhat. Csak le ne szakadjon a karzat.

FERENCZI SZILÁRD

Kényszerű jólét

THEÁTRUM

El tudjuk-e fogadni a halált? És el tudjuk-e fogadni akkor, ha az éppen a sajátunk? Szebb az élet halál után, szebb bizony – bizonygatják a szereplők már a legelején.

Mihai Măniuţiu a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház számára írta a *Szebb az élet halál után* című darabot. A produkciót a 2013/14-es évad végén mutatták be zártkörű előadáson, hivatalos bemutatója október 16-án volt. Jelen írás az október 17-ki előadás nyomán készült.

Boccaccio-i helyzet. Néhány ember – szám szerint tizenkettő – összegyűl egy helyre, pontosabban be van zárva, és nem tud elmenni onnan. Az együttlét kényszere és ennek következményei az előadás során csak fokozódnak. Új figura érkezik e világba, Béla, aki még nem tartozik közéjük, de már a földi léthez sem, lehet, hogy kómában van és a kettő között lebeg – hangzik el. Talán motorbaleset érte, az összetörött motor a színpadon látható.

Idilli hely, mondanák sokan, és álmodnak is sokan ilyesmiről. Hány embernek fordul meg a fejében meleg nyári délutánon, hogy bárcsak mindig ezt tehetném: ülök egy kerthelyiségben, legyen annyi sör, hogy soha ne fogyjon el, cigaretta, zene.

Itt egy ilyen közegben léteznek (?) a figurák. Állandó mámoros állapot és buli. Csak keresztnevük van az embereknek, a családnév, funkció mit sem számít. Vagy akár lehetnének egy rehabilitációs csoport tagjai is. Csaba vagyok és halott.

Csak míg egy ilyen csoport tagjai valamikor kigyógyulhatnak a szenvedélybetegségükből, a halálból bizony nem lehet kigyógyulni.

Óriási lombos fa áll a kertben, amely egyszer csak belülről megvilágítódik. Sok száz sörösláda a kerítés, ezek kerítik körbe a helyet. Ez lenne az Édenkert? (Ez a kérdés is elhangzik egyébként az előadásban).

Túlzsúfolt színpad, kerti székek, asztalok, sörösládák, bárpult, hangszerekből összetákolt ketyere, óriási zöld lombú fa, elől egy motorbicikli. Akár a G-kávézó udvara is lehetne (ha már Udvarhelyen vagyunk).

Annyi sör van, amennyi csak kell. Cigaretta is, zene is, állandó mámoros állapot és buli. Valami még sincs rendjén. Mindenképp egy mágikus tér ez, ahol ha úgy van, megmozdul a sörösdoboz.

Talán már odaát vagyunk. Mert a lételem a remény, hogy mindig van egy odaát. Hogy lehessen kimozdulni ebből az állapotból.

Tizenkét szereplő. Az előadás után osztogatott cetlik, hogy tetszett avagy sem az előadás, hogy a néző szerint ki volt az előadásban a legjobb színésznő és színész, nehéz feladat elé állítanak. Mert ez igazi csapatmunka. Az kicsit zavaró ugyan, hogy helyenként nem érteni, mit mondanak a színészek.

Énekelnek, táncolnak, isznak, hol örömükben, hol bánatukban. Igyunk – a jelszó. De ez egyfajta kényszeredett jólét.

A bezártság és összezártság jelei mindenkin megmutatkoznak. Különböző emberek, különböző helyekről. Egy közös bennük: mindannyian halottak.

Már sokszor hallották, mégis végigjátsszák, ki tudja hányadjára és végighallgatják egymás történetét. Ki hogyan halt meg. A dalbetétek, közös táncok az életigenlést mutatják, kacagunk, de van mögötte valami keserédes. Az élet szép – a halál szép.

De senki nem tudta feldolgozni, elfogadni saját halálát. Saját halálának senki nem örvend. Viszont mindenki bizonygatja, hogy mennyire jó itt neki, ebben a kocsmakertben. Talán Gyula az egyedüli, aki valóban jól érzi e térben magát. A többiek mind várnak valamire. Épp arra gondolnak, amire életükben az életről nem: hogy ez csak egy átmeneti állapot. Ez az átmeneti állapot viszont egy jó ideje már tart. Kívülről ismerik egymás történeteit, egymás vicceit, a csattanókat.

Az kiszámítható, hogy előbb-utóbb mindenki el fogja mondani a saját történetét. De ettől még korántsem unalmas. Nem egész történeteket hallunk, hanem töredékeket, magától a mesélőtől lesz érdekes a történet, mint ahogy az alaphelyzettől az előadás.

A földi élet során, főként a keresztény felfogásban gyakran hangoztatják a túlvilági idillt, Măniuţiu ezt idézőjelbe teszi.

Mindenik szereplőnek van egyfajta kényszeresen visszatérő mozdulatsora, amelyet még a közös táncok koreográfiáiba is belekomponál a koreográfus (Vava Ştefănescu m.v.).

A háttérben kétszer felbukkan a Föld is. Ám ahelyett, hogy jobban körvonalazná azt: tulajdonképpen hol is vannak ezek az emberek, még jobban eltávolít egy meghatározott tértől, helytől. A Földet először csodálkozva és sóvárogva nézik, az előadás végén felbukkanó bolygót látva pedig már tudják, hogy soha többé nem kerülnek oda vissza. Mégis megpróbálnak elmenni innen.

Felkerekednének, biciklik kerülnek elő. Már-már indulnának. De ebből a világból nincs kiút. Nem ők működtetik a dolgokat. A dolgok működnek nélkülük is. Nincs odaát a fal másik oldalán. Ez az odaát. Nem tudnak szabadulni, ez az öröklét. A kezdőképhez hasonló helyzetet látunk. Akkor is csak ültek és bámultak maguk elé. A végén pedig ülnek és nézik, ahogy az egyik bicikli körbekörbe kezd járni (magától!). A fények lassan kialszanak, csak a bicikli első lámpája világítja meg a színpadon, az édenkertben félkörben ülők arcát. Majd a miénket.

PÉTER BEÁTA

Székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház. Mihai Măniuţiu: *Szebb az élet halál után*. **Fordította:** Karácsonyi Zsolt. **Szereplők:** Antal D. Csaba, Fincziski Andrea, Jakab Orsolya, Tóth Árpád, László Kata, Vidovenyecz Edina, Szűcs-Olcsváry Gellért, Varga Márta, Mezei Gabriella, Nagy Csongor Zsolt, Dunkler Róbert, Barabás Árpád; **rendező:** Mihai Măniuţiu m.v.; **koreográfia:** Vava Ştefănescu m.v.; **zene:** Şerban Ursachi m.v.; **díszlet/jelmez:** Tudor Lucanu m.v.; **dramaturg:** Demeter Katalin; **ügyelő:** Ozsváth-Tamás Jenő; **fény**: Toásó István; **hang:** Lőrincz József.

Jelenet az előadásból

VALLASEK JÚLIA

Havasi nosztalgia

A II. világháború évei alatt, amikor az erdélyi magyar irodalom könyvkiadásért felelős intézményei szinte menetrendszerűen adják ki minden fontosabb szerző „összegyűjtött" műveit ebben a mondhatni könyvdömpinggel és újrakiadással kecsegtető időszakban Áprily Lajosnak nem jelenik meg kötete. A csengő rímeiről, dallamos sorairól ismert költő új formával próbálkozik ekkortájt, szikár négysorosokkal. A magány, családtagok, barátok elvesztése, a szeretteiért való szüntelen aggódás, a háborús halál állandó jelenléte, a rettegés és reménytelenség meganynyi lírai minidokumentuma közt van egy négysoros, amely már-már profánnak hat a maga „normalitásával". Dísztelenségét, hétköznapiságát csak egy egzotikus hatású név idegen csengése old fel. Így hangzik *A nap krónikájából* című 1943-ban írt Áprily-vers: „Ennyi: Annikki Norri levelet írt nekem. / Annikki Norri földjét régóta szeretem. / S ha künn a vad világban elnémul a vihar, / felmegyek Finnországba Annikki Norrival."

A nehéz helyzetekben felértékelődő „mindennapiságon", az Áprily költészetében kezdetektől fogva jelen levő „névmágián" és a *Kalevala*-világ iránti vonzalmon túl még valamiről beszél ez a négysoros: éspedig a levelezés, a levélolvasás és -írás, a levélen keresztül megvalósuló találkozás fontosságáról. Mindarról, ami elsőként jutna eszünkbe, amikor kézbe veszünk egy leveles kötetet.

Mit mondhat a mának 381 darab levél, amelyek közül a legutolsót is több mint hetven éve írták? Miért szánják emberek, jelen esetben elsősorban a kötetet sajtó alá rendező Liktor Katalin, illetve a kiadó munkatársai az oly drága időt arra, hogy csaknem 600 oldalon összegyűjtsék, időrendi sorrendbe szedjék, aprólékos jegyzetekkel ellássák rég eltűnt emberek gyötrő vagy csak átfutó gondolatait, napi rutinját, megvalósult vagy elfeledett terveit, reményeit rögzítő leveleket? Mindjárt két válasz is akad e nyilvánvalóan retorikai kérdésre. Lássuk először a szakmai választ!

Az ok prózaian egyszerű: egy-egy ilyen levelezés valóságos filológiai kincsesbánya lehet az adott korszakot kutató számára. Háttértörténetek sokaságát kínálja egy-egy vers keletkezéstörténetéhez, számtalan felbecsülhetetlen információt nyújt arra nézve, hogyan működött például 1920 és 1941 között az erdélyi vagy a magyarországi könyvkiadás, lapszerkesztés. Hálózatelmélet-kutatók modellezhetik ilyen kötetek alapján a korabeli kapcsolathálókat, hogyan, kitől, milyen úton jutottak el információk egyik szerzőtől a másikig. Megtudjuk, mi volt a korabeli polgári/művész társadalom megszólalási kódja, hogyan illett megköszönni egy verset, véleményt mondani egy kéziratról, visszautasítani egy meghívást felolvasásra. Hogy egy-egy verseskötet megjelenése vagy meg nem jelenése mennyire függött a szerző „kilincselőkedvétől", ugyanis a kis tőkével rendelkező, mindvégig a megszűnés szélén egyensúlyozó kiadók bizony előfizetési ívek aláírása ellenében indították munkára a nyomdagépeket.

Mindazok tehát, akik a következő években Áprily Lajos vagy Reményik Sándor munkásságát kutatják, haszonnal fogják forgatni a kötetet, és legfeljebb azon tűnődnek, hogy miért kellett ennyit várni a megjelenésére. A nagy kultúrák többek közt arról is ismerszenek meg, hogy az efféle kötetek megjelenése nem várat magára évtizedeket. Már csak azért sem, mert ezek a nagy kultúrák előszeretettel jelentetnek meg nagymonográfiákat, amelyek, ha indokoltnak látják, akár olyan részinformációkat is közölnek, hogy mit reggelizett az író azon a napon, amikor egyik vagy másik művét írta.

A prózaian egyszerű szakmai válasz után, íme az ismét csak egyszerű, de ezúttal lírai válasz, amely a sokat emlegetett és talán létező „egyszerű" olvasó fejében fogalmazódhat meg. Ő valószínűleg azt gondolja majd, hogy jó olvasni ezeket a leveleket, mert szépek. Mert írni nagyon tudó, annál már csak érzelmeik elrejtésében kiválóbb emberek írnak a távolság által felforrósított, bensőséges hangon. Érzelmeikről, félelmeikről, gondjaikról. Igen, a talán megbocsátható voyeur kíváncsiságunk is kielégül, felismerjük egy-egy híres Áprily- vagy Reményik-vers érzelmi, keletkezési hátterét, belelátunk mindennapjaikba. Mosolygunk azon, hogy az éteri lelkű Reményik kétbalkezesen, fordítva szerelte fel az Áprily által készített madáretetőt, azon a szemérmes, büszkeséggel vegyes kíváncsiságon, amivel két költő egy még csak bontakozó harmadik, (Jékely) első próbálkozásait olvassa titokban, vagy azon, hogy Áprily atyai büszkeséggel megjegyzi Jékely egyik, ma már tudjuk, nagy verséről, hogy „A gyerek írt egy *Kalotaszegi elégiát*."

A mindennapi eseményeken, a versekről való beszéden túl világosan kirajzolódik ebből a levelezésből, hogy nemcsak a házasságok, a barátságok is az égben köttetnek, hogy minden barátságban afféle külső elemként, harmadikként benne van a csoda és a hála azért, hogy ez a csoda megtörténhetett.

Azt mondják, harminc felett az ember már nemigen köt mély, igaz baráti kapcsolatokat. Reményik harminc, Áprily harminchárom, amikor az első levelet váltják 1920 márciusában. Mi köti össze őket, mert azt bizonyára senki sem gondolja, hogy az a puszta tény, hogy mindketten költők, a húszas-harmincas évek Erdélyében elég lenne ahhoz, hogy a levelezés és az alkalmi vagy éppen gyakori találkozásokból barátság szülessen? Levelezésükből úgy tűnik, két nagy erejű vonzalom uralkodik mindkettőjükben, ez köti össze őket. Hogy melyik kettő, azt már verseiket olvasva is könnyű azonosítani: a halál édeskésen vonzó gondolata és a természet, elsősorban a hegyvidék szeretete, a „havasi nosztalgia". Ezek jelentkeznek a közös lelkialkatban, amelyet Áprily öngúnnyal „rutinozott neuraszténiának" nevez. A levelezés nem csupán információcsere köztük, hanem gyakran vigasztalás, a megértés, elfogadás lehetősége, különösen a saját családdal nem rendelkező, magányos, egyre betegebb Reményik

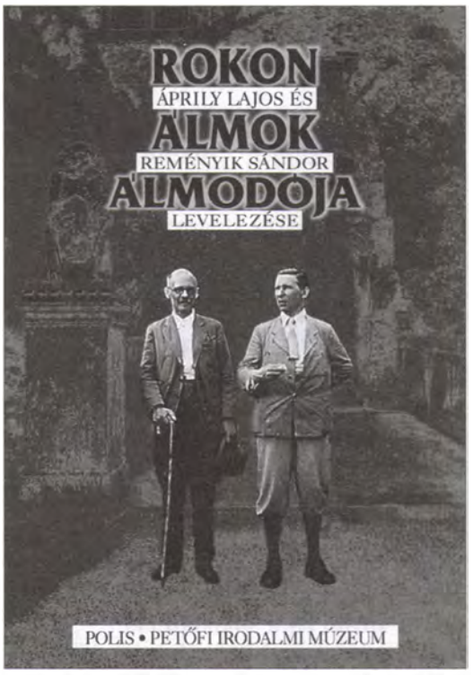

számára, aki bizonyára nem sok embernek vallhatta meg, hogy: „Folyton a halál gondolatával jártam, nem annyira a halál kívánságával, mint inkább félelmével. Azzal, hogy meghal más, vagy meghalok én, mielőtt jóvátehettem volna csak egy parányit is az életem kimondhatatlanul sok vétkes mulasztásából. A halottakra gondoltam, akikkel igazán soha nem is éltem együtt, mert mióta magamat ismerem, a betegség önző gyűrűjében és kietlen labirintusában barangoltam mindég. Nekem, Lajos, nincs más életrajzom."

A leveleket az adott életművekkel összeolvasva nemcsak azt látjuk, hogyan lesz versanyaggá egy-egy életesemény, de azt is, hogy éppen a levelezés, a barátság élményének hatására, hogyan mozdul át egyik versből a másikba egy-egy motívum. A Kuncz Aladárnak ajánlott *Vallomás* című Áprily-versben megjelenített sorssal nem csatázó ars poetica, az omló barikád és a jövő ködökbe zúgó trombita helyett a bolt alól harangtisztán kicsendülő ember dallama már mint a Reményik-költészet attribútuma jelenik meg egy későbbi Áprily-versben. A szülei elvesztését gyászoló barátnak küldött *Biztató vers magányosságtól irtózó léleknek* címűben már Reményiknek tulajdonítja a korábban sajátjaként megjelenített gondolatot, a csöndes vox humana győzelmét az irtózat felett, és a „nem maradsz egyedül" emberi biztatása mellett a költőt is vigasztalja azzal, hogy „vers-lelkek, viharos vad korban tetteid."

Befejezésként hadd idézzek még egyetlen rövid mondatot a levelezésből, olyan mondatot, amely sokáig elkíséri az olvasót, mert egyszerre szól a két levélíró életéről, lelkialkatáról és műveiről, és eszköztelenségének köszönhetően olyan aktuálisan hangzik, mint egy *Facebook*-bejegyzés: „Erdély nekem sok hegy, sok patak, kevés ember." (Áprily Lajos)

***Rokon álmok álmodója. Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése.* S. a. r. Liktor Katalin. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2014.**

A népi világ idilljén túl

Páll Lajos: *Válogatott versek*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2013.

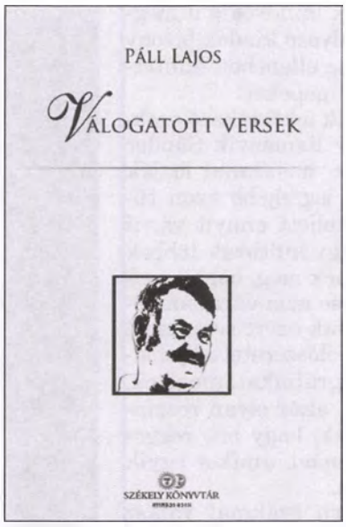

A festőként és költőként egyaránt alkotó, nemrég elhunyt Páll Lajos verseiből jelent meg válogatás 2013-ban. A kötet az életmű legmarkánsabb darabjait öleli fel, amelyek népköltészeti ihletettségük, a személyes kötődést jelentő korondi vidék természeti és kulturális sajátosságainak felhasználása révén sajátos létérzékelést közvetítenek.

Páll Lajos verseit a népi ballada, a mondóka, a népdal, a sirató és a lakodalmas műfaj egyaránt ihlette, képeiben, ritmusában, figuráiban egy-egy ismertebb népköltészeti alkotás megidézését érhetjük tetten, mint amilyen a *Rapsóné legendája*, a *Csala tornya* vagy *Simó Antal balladája*. Nemcsak a siratóének fájdalma, a ballada végzetszerűsége érzékelhető líráján, hanem a lakodalmas, a csárdás műfaji megnevezést viselő versei is nyugtalanító, baljós érzéssel töltik el az olvasót. A Páll költészetében megjelenő falu nem az idilli paraszti világ tere, hanem olyan hely, amelyet a kilátástalan nyomor (*Tehenünk*, *Kőszedés*), a családtagok elidegenedése (*Idegenül*, *Két néném*), a fizikai munka megpróbáltatásai (*Mikor az asszonyok*) jellemeznek. Ugyanakkor az sem egyértelmű, hogy a falu közössége mennyire fogadja be vagy rekeszti ki a lírai ént: „törvénytartó népem / ajkán én már ki nem mondott / káromkodás lettem" (*Szárazvillámlás*). Ehhez hasonlóan a szülőföldi helyszíneket megjelenítő tájversekben is gyakran szorongás írja felül az otthonosság érzését. A szerző életrajzát valamennyire ismerő olvasó számára nem meglepő néhány versének teljesen reményvesztett, komor hangvétele. A kommunista rezsim idején börtönt megjárt alkotó tapasztalatait idézik a *Képek Dobrudzsából I–II.*, *Karácsony van*, *Ó gyönyörű* című költemények, amelyek az isteni kegyelem hiányát keserű humorral jelenítik meg: „Angyal volt, ki másra várt itt, / most denevérre cicázik".

Páll Lajos munkásságában a versírás és a festészet szorosan összefonódott, sokszor ő maga illusztrálta köteteit – kár, hogy ebben a válogatásban nem volt mód megmutatni ezt a kapcsolódást, amely jelentősen erősítette volna a különleges hangulatú versek befogadását.

FÜLSZÖVEG

Egyszerre élni a múlttal és a jövővel

Lászlóffy Aladár: *Séta két kor között*. Vál. és a bev. tanulmányt írta: Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2014.

„De hogy ez a líra az újabbkori magyar irodalom fontos része, aligha tagadható" – így összegzi Kántor Lajos a Lászlóffy Aladár életművéből készült válogatás bevezető tanulmányát. A *Séta két kor között* verseit átolvasva valóban nyugtázhatjuk a kijelentést: sokhangú, egyetemes témákat megszólaltató költő életművét fémjelzi a kötet. Lászlóffy líráját az indulástól (1962) egészen az utolsó versekig (2007) követhetjük nyomon, a válogatás a költő életében megjelent kötetei alapján, kronologikusan közli a verseket, így külön-külön és egységben is láthatóvá válnak különböző korszakai.

Nagy távlatokat fognak át Lászlóffy Aladár versei, költői attitűdjét a leginkább talán *A vers határán* című költeményének következő sorai érzékeltetik: „Az emberiség óriás, ezért a világtérkép távlatából látja s kezelheti ezt a határvonalat. A költő viszont olyan arányokkal csöppen erre a határvonalra, ahogy a valóságos ember kisétál a valóságos tengerpartra". A Lászlóffy-versek beszélője a múlttal és a jövővel egyaránt kapcsolatot próbál teremteni, áthidalja az idő- és a térbeli távolságokat, életideje sem a fizikai keretek között mozog, hanem túllépi azokat: „felnő a költő, beteljesedik soksok életkora"(*Születésnap*). Az időbeli folytonosságot teremtő költő alakjának köszönhetően az egyén és az emberiség közötti határok is elmosódnak: „S különös érdem, hogy sohasem magunkra gondolunk, hanem az emberiségre..." (*Egy madár délutánja*). A szülőföld, az erdélyiség képei szintén tágabb perspektívába ágyazódnak, az egyetemes történelem és az európaiság kérdései között kapnak helyet (*Az olvasó Apáczai*, *A vár Alvincen*). Mindezek létrehozásában fontos szerepet kap a nyelv, melynek révén elmondható a teljes, világokat lehet alkotni, és segítségével képes a beszélő korokat, nemzedékeket vagy a műveltség különböző szintjeit összefogni: „Milyen legyen az a néhány szó, amely nemcsak megőrzi másnak is ami volt, hanem egyszerre él a jövővel, hogy feltámadt bármelyikünk ráismerne?" (*Helsinki 1975*).

Lászlóffy Aladár líráját nehéz néhány sorban jellemezni, erős gondolatiságú, szemlélődő versei izgalmas költészeti, kulturális és történelmi vonatkozású sétára invitálják az olvasót, s számára is hidat képeznek nemcsak két, hanem több kor, hely és könyv között.

XANTUS BORÓKA

KÓDEX –

[...] Pályája első szakaszának, az „Ilia-jelenség" előtörténetének legnagyobb eredménye mégsem a tápai fiú egyetemi oktatóvá válása. Ez csak a külső, mások által is érzékelhető „társadalmi emelkedés" manifesztálódása. Az igazi eredmény, úgy hiszem, mélyebben fekvő, rejtettebb, de összehasonlíthatatlanul fontosabb. Az egyetemi oktatóként pályáját megkezdő első generációs értelmiségi, amellett, hogy szociológiai értelemben új státust vett föl, azt a személyiségképletet is kialakította, amely majd – érett s letisztult, az útkeresés stádiumán túljutó formájában – saját igazi szerepe lehetőségét is megadta.

Mi jellemzi ezt a személyiségképletet? – nehéz pontosan megmondani. Kívülről közeledve hozzá, leginkább a visszafogottság, a szerénység, vagy ha élesebben akarok fogalmazni, a szemérmes rejtőzködés vehető észre. Olyan ember, aki kerüli a harsány, végletes gesztusokat, a megalapozatlan, elsietett ítéleteket. Inkább kérdez, tájékozódik, megért, semmint ítélkezik. De ez nála több és más, mint a ravasz politikusok pragmatikus óvatossága szokott lenni. S ő nem is „politikus", hanem értelmiségi, a szellem embere, aki a másik embert nem eszközként, hanem értékteremtő lehetőségként fogja föl. Empátia és jóindulatú segítőkészség vezérli. Gesztusai mélyen emberiek. Az emberi méltóság föltétlen tisztelője, nemre, fajra, felekezetre vagy nációra való tekintet nélkül. S ez a tisztelet nemcsak az irodalom, vagy általában a szellem embereire terjed ki, akiktől irodalmárként várhat „valamit", ez a tisztelet részéről a takarítónőt vagy valamely leghétköznapibb foglalkozás művelőjét is megilleti. Ebben a személyiségképletben persze fontos az intellektuális teljesítmény iránti méltánylás, de egyáltalán nem kizárólagos: az emberi méltóság tiszteletét mindenkire kiterjeszti. Ennek a nem deklarált, de folyamatosan gyakorolt elvnek a gyökerei valószínűleg visszavezethetők az evangéliumi kereszténységre, a nem egyházias, „laikus" vagy népi vallásosságra, de ez az ő esetében nem azonosítható a ceremoniális, egyházias vallásgyakorlással. Hitét nem kívül hordja, belülről vezérli. (Mégsem teljesen véletlen, hogy számos besúgója között papok is akadtak. A III/III-asok szolgálatába szegődő H. I. vagy B. Gy. egyik feladata például az volt, hogy róla jelentsenek.) [...]

LENGYEL ANDRÁS: *Egy ünneplő nyolcvanéves*. Arcképvázlat Ilia Mihályról. FORRÁS. 2014. szeptember, 9. szám

– INDEX

BENE ZOLTÁN

Szurokeső

A beláthatatlan pusztaság szélén megfeketedett zsindelytetejű korcsma árválkodott. Falai közt mindösszesen két vendég lézengett. Harmadnapja ültek a deszkákból nagyolt asztaloknál a bárányбőrrel takart lócákon, a derekuk még érezte a kufsteini és teréziavárosi rohadt szalmát, amin annyi éjszakát forgolódtak át, hosszú éveken keresztül. Az egyik egykoron kackiás bajusza most konyán lógott, a másiknak hajdan szépen gömbölyödő pocakja helyén üres tarsolyként csüngött a bőr.

– Legatyásodtunk, Panzasándor.

– Ne búsulj, kedvelt uraságom, jó Rózsasándor, jön még kutyára dér, reánk pedig süt még a napsugár!

– Költői hangulatba kerültél, derék Panzasándor – dörmögte Rózsasándor, mielőtt az előtte álló önkancsóból egyetlen nyeletre úgy fél icce bort a böndőjébe küldött.

– Kitelt az időnk, bűneinkért megbűnhődtünk, most már virágos rét az élet – folytatta lelkesen Panzasándor.

– Márpedig én azt mondom, nem bűnhődtetek ti eleget! – toppant elébük a semmiből ősi ellenségük, Pandúrsándor. – Nincs annyi homok a homokórában, ami oly sokáig bírna peregni, amíg letöltitek megérdemelt büntetésetek, latrok!

– Ne kiabálj, Pandúrsándor, népemnek nyúzója! – emelte föl erre a jobb keze mutatóujját Rózsasándor. – Maga a császár engedett ki bennünket az áristomból, mikor kiegyezett Deák urammal! Írás lapul a bekecsem zsebében, az orrod alá dörgölöm, ha kívánod: törvényesen szívjuk a szabad levegőt!

– Úgy ám! – toldotta meg Panzasándor harciasan.

– A ribillióért talán leróttátok, amit kellett, de a sok rablás, fosztogatás? – ingerkedett Pandursándor.

– Soha nem vettünk el olyantól, aki maga is szűkében volt – dünnyögte Rózsasándor. – De ahelyett, hogy itt abajogsz, eridj a dolgodra, mielőtt ki nem csavarom ennek a lócának a lábát, s be nem verem véle a kobakodat, te bitang!

Pandúrsándor meg akart felelni emberül, ám ahogy Rózsasándor lassan fölemelkedett, és kihúzta elgyötört derekát, arcából kifutott a vér, s kalapját a szemébe húzva, ijedten elkullogott.

– Fuss csak, Pandúrsándor, futok majd még eleget én is – motyogta Rózsasándor, azzal egy újabb fél icce bort gördített le a torkán, s intett a korcsmárosnak, hozzon újabbat.

Visszaereszkedett a padra. Miután elhelyezkedett, kipillogott az ablakon.

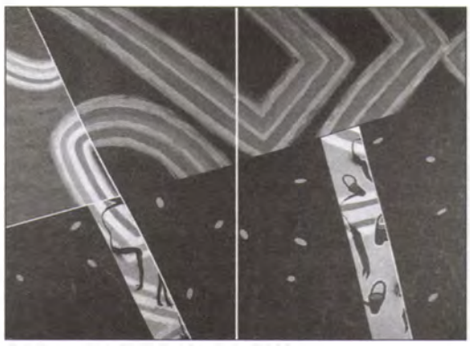

Késői üzenet Korniss D.-nek (2011)

– Szurokeső hullik alá az égből – csodálkozott.

Panzasándor követte a tekintetét, s úgy elcsodálkozott, hogy a szája is elnyílt. Arany metszőfogán megcsillant a sápadt őszi fény.

– Nem nézték az urak a kalendáriumot? – kérdezte a korcsmáros, aki éppen akkor érkezett asztalukhoz az itallal.

A két vendég kérdőn meredt a vendéglősre.

– Október hatodik napja van ma – mondotta. – Tizenkilenc esztendeje ezen a napon gyilkolták meg a vitéz tábornokokat. Miattuk könnyezik szurkot az ég boltozatja.

– No, miattuk jól is teszi – mondta zengő, mégis lágy hangon Rózsasándor.

Úton a járatlan felé

A csíkszeredai *Új Kriterion Galériában* legutóbb Szabados Árpád Munkácsy-díjas képzőművésznek, egyetemi tanárnak nyílt kiállítása.

Bár Szabadosról sokan írnak, írtak, alkotásainak jelentősége kétségbe vonhatatlan, mégis nehéz beszélni róla. A művészeti hagyományokhoz való merész közelítései, sajátos előhívásai éppúgy lényegét képezik munkáinak, mint például a gyermekrajzokat idéző képi mozzanatok. Mintha folyamatosan a képnézési szokásainkat provokálná, írná felül/újra. És itt nem csak arról van szó, hogy nem lehet őt alkotásai alapján beskatulyázni. Művészetéből hiányoznak a különböző alapvető képzőművészeti műfajok, nem találunk nála semmiféle képzőművészeti történetmesélést, mindez teljesen idegen az ő világától. Képeinek hátterében gyakran nagyon banális történetek rejtőznek, ahogy a képelemek között is gyakran a banális éppoly természetes és létjogosult, mint bármi más, mégsem önmagukat jelentik. Ezek a történetek, képelemek túlmutatnak önmagukon, feloldónak a képek terében, deformálódnak a művész kifejezési eszközei által. A történetek sajátossá, személyessé válásának módja válik hangsúlyossá – ez az, ami leginkább kíváncsivá tesz. Ahogyan rejtőzve/feltárulkozva megnyílik számunkra annak a lehetősége, hogy ezt a nyomaiban, töredékeiben ismerősnek tetsző, az ismerőst folyton idegen szituációkban felmutató, a banális történeteket is önmagában mélyen megjáró személyessé válást valahogyan értelmezhessük.

Szabados művészetéből ugyanakkor többféle képzőművészeti hagyomány is kiolvasható, azonban – ahogy Géczi János írja róla – egyetlen esetben sem viselkedik szabályos módon. Monumentális hatású fekete hátterei egyszerre működnek közönséges fekete táblaként, illetve drámai hatású, kompozíciókat kiemelő háttérként, melyeken játékos nyitottsággal és közvetlenséggel, ugyanakkor nagyon fegyelmezetten és nagy komolysággal szerveződnek rajzai és vonalai. Mindez nem jelenti azt, hogy ne kerülhetne szinte bármi a figyelem központjába, vagy hogy ne válhatna szinte bármi jelentőssé. A banális, az infantilis éppen annyira jelen van itt, mint a legkomolyabb tartalmak, és jelentőségüket tekintve nincs igazán különbség köztük. Bármi lehet fontos, bármi személyessé, illetve képpé válhat, ugyanakkor legalább annyi az esélye annak is, hogy mindez figyelmen kívül maradjon. A képpé válás pedig egy nagyon személyes folyamat eredményeként, nem egy felismerhető, beazonosítható formában köszön vissza a képen, hanem szinte teljesen megfejthetetlen módon. Ez utóbbinak talán nincs is jelentősége, mint ahogy talán annak sem, hogy mi is az eredeti történet, tapasztalat (pl. kakaskukorékolás), ami képpé válik (kakas és kukorékolás nélkül). Sokkal érdekesebb, hogy ezek a bennünk folyamatosan szaporodó történetek hogyan törnek felszínre, hogyan oldódnak fel és tűnnek el egy nagyobb, átfogóbb létélményben, vagy maradnak egyszerű történetek.

Szabados folyamatosan elhatárolja magát a képzőművészeti utánzástól, mindenféle reprodukciós késztetéstől. A valóban festészeti, grafikai lehetőségek foglalkoztatják. Nem azért húz meg vonalakat, nem azért rajzol időnként felismerhető formákat, hogy általuk közelebb hozza tartalmait, vagy hogy jobban megragadhasson valamit a világból, éppen ellenkezőleg. Minden mozdulatával új utakat nyit, a járatlan fele terelget bennünket is, ahol nem működnek az ismerős, bejáratott társítások, itt semmi sem egyértelmű, mégis minden olyan természetes. Mintha minden arra szolgálna, hogy elbizonytalanítson. A képek terében minden az, ami. És ez is természetes, magától értendő. Határtalan és szabad.

TÚROS ESZTER

Novemberi évfordulók

1 – 80 éve született George Boitor román költő
2 – 145 éve született Ignotus Hugó magyar író
160 éve halt meg Anton Pann román költő
3 – 200 éve született Emich Gusztáv magyar könyvkiadó
100 éve halt meg Georg Trakl osztrák költő
4 – 250 éve halt meg Charles Churchill angol író
5 – 345 éve halt meg Johannes Coccejus holland filozófus
520 éve született Hans Sachs német költő
6 – 70 éve halt meg Radnóti Miklós magyar költő
7 – 100 éve született Ion Bănuţă román költő
600 éve született Mauláná Dzsámi iráni költő
1020 éve született Abu Muhammad Ali Ibn Hazm arab költő
8 – 340 éve halt meg John Milton angol költő
9 – 460 éve született Philipp Sidney angol költő
10 – 100 éve született Tamás Gáspár romániai magyar író
11 – 80 éve született Vasile Rebreanu román író
12 – 145 éve halt meg Gheorghe Asachi román költő
13 – 1660 éve született Szent Ágoston római író
100 éve született Határ Győző magyar író
14 – 150 éve született Stefan Zeromski lengyel író
15 – 45 éve halt meg Ito Hitosi japán író
60 éve halt meg Jorge de Lima brazil költő
16 – 340 éve született Niccolo Forteguerri olasz költő
17 – 70 éve halt meg Magda Isanos román költőnő
520 éve halt meg Giovanni Pico della Mirandola olasz humanista
18 – 80 éve halt meg Lampérth Géza magyar író
350 éve halt meg Zrínyi Miklós magyar költő
19 – 160 éve született Jancsó Benedek magyar történész
20 – 80 éve halt meg Joel Lehtonen finn író
21 – 290 éve halt meg Csikamacu Monzaemon japán író
70 éve halt meg Maurice Paléologue francia író
320 éve született François-Marie Arouet Voltaire francia író
22 – 195 éve halt meg Baróti Szabó Dávid magyar költő
145 éve született André Gide francia író
70 éve halt meg Radó Antal magyar műfordító
23 – 40 éve halt meg Lengyel Menyhért magyar drámaíró
24 – 120 éve halt meg Barna Ignác magyar műfordító
100 éve halt meg Benda Jenő magyar író
620 éve született Charles d'Orléans francia költő
25 – 110 éve született Alessandro Bonsanti olasz író
26 – 320 éve született Louis de Boissy francia író
27 – 130 éve született Vasile Voiculescu román író
28 – 140 éve született Jean Bart román író
110 éve született Nancy Mitford angol írónő
29 – 420 éve halt meg Alonso de Ercilla y Zuniga spanyol költő
30 – 95 éve született Berkesi András magyar író
810 éve halt meg Fudzsivara no Tosinari japán költő
40 éve halt meg Jordáky Lajos romániai magyar szociológus
70 éve halt meg Szomory Dezső magyar író
70 éve halt meg Ligeti Ernő romániai magyar író

Csalódás

VÍZSZINTES

1. *Marcus Fabius Quintilianus aforizmája; első rész.* 11. Alkotórész. 12. Becézett István. 13. Bírósági ügy 14. ... -Kaleh; al-dunai sziget volt. 15. Salem határai! 16. Hegy Kréta szigetén. 18. Néma raj! 19. Egy szál palánta. 20. Kolloid oldat. 22. John Wayne Oscar-díjas filmje. 24. Rétről minden füvet megeszik a nyáj. 27. Antonov-gép jele 29. Könyöklő, mellvéd. 31. Olimpiai csúcsszerv. 33. Gyakori igevégződés. 35. -gat, -... 36. Ajtó, németül. 38. Éjfélig. 39. Fényt és meleget adó égitest. 41. Fadobozokba csomagolás. 44. Népiesen juttat. 46. Egyik irányban sem. 48. ... kezdve; azóta. 51. Taszító, csúsztató. 52. Lombos növény. 54. Móka is lehet belőle! 55. New York-i operaház népszerű neve. 57. Gőzölni kezd! 58. Relatív, röviden. 59. Czuczor Gergely írói álneve. 61. Zola egyik regénye. 63. Újezüst.

FÜGGŐLEGES

1. Spanyol gépkocsimárka. 2. A földre borul. 3. ... culpa; az én vétkem (latin). 4. Azonos római számok. 5. Cirógatás. 6. Estefele! 7. Magyar híriroda. 8. Kecske kicsinye. 9. Két csöpp! 10. Részecske megengedett energiaszintje. 15. Gépet javít. 17. Légióegység. 20. Gumi öntözőcső. 21. Rétegként borít. 23. Angol női név. 25. Kislemez. 26. Emeletről a földszintre segít. 28. *Marcus Fabius Quintilianus aforizmája; második, befejező rész.* 30. Fás kályhába begyújtó. 32. Omszk folyója. 34. Kicsinyítő képző. 37. Gyakori lónév. 40. Könnyen hasadó kőzet. 42. Determináns, röviden. 43. A stroncium vegyjele. 45. Székesegyház. 47. Ennek irányában. 49. Jeles költőnk (Árpád). 50. Francia város. 53. Mondatrész. 56. Görög betű. 58. Szeszes ital. 60. Tojás, németül. 62. Holland autójelzés. 63. Személyes névmás.

R. T.

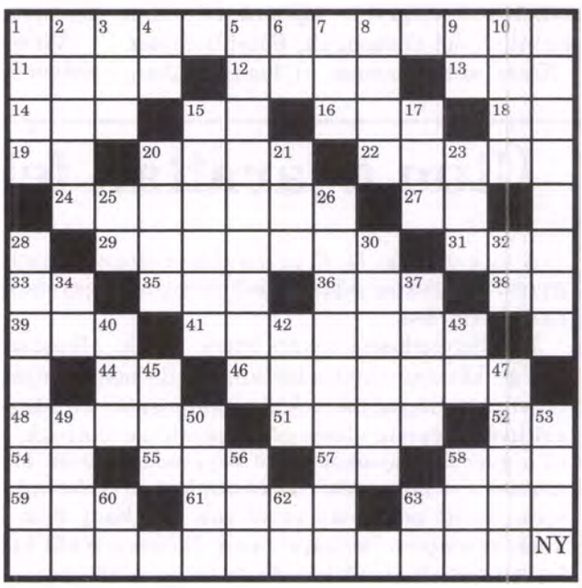

A ***Helikon*** **19.** számában közölt *Bizonytalanság* című rejtvény megfejtése: *Mert mi van, ha tévedek.*

TÁMOGATÓINK:
Romániai Írók Szövetsége
Nemzeti Kulturális Alap
Bethlen Gábor Alap
RMDSZ – Communitas Alapítvány – Támogatja az RMDSZ és a Communitas Alapítvány
Primăria şi Consiliul Local Cluj-Napoca
Proiect realizat cu sprijinul Primăriei şi Consiliului local Cluj-Napoca. Kiadványunkat Kolozsvár Polgármesteri Hivatala és Városi Tanácsa is támogatja.
Proiectul susţine candidatura oraşului Cluj-Napoca la titlul de Capitală Culturală Europeană 2021
Lapunk támogatja Kolozsvár Európa Kulturális Fővárosa 2021 címre benyújtott pályázatát
Kolozsvár 2015 Európa Ifjúsági Fővárosa
Visit Cluj – The Heart of Transylvania
Kiadványunk a **Román Kulturális Minisztérium** támogatásával jelenik meg

Alapító főszerkesztő: **SZILÁGYI ISTVÁN**
Főszerkesztő: **KARÁCSONYI ZSOLT**
Főmunkatárs: **EGYED EMESE**
KIRÁLY LÁSZLÓ
SZŐCS ISTVÁN
Szerkesztőség: **DEMETER ZSUZSA**: kritika
MÓZES ATTILA: próza
KECSKÉS TAMÁS HUNOR: olvasószerkesztő
PAPP ATTILA ZSOLT: társművészetek
LÁSZLÓ NOÉMI: vers, műfordítás
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számítógépes tördelés: FAZAKAS BOTOND; nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont
A szerkesztőség címe: 400024 Cluj-Napoca, str. Dragalina 73-75. Postafiók 245, telefon: (004) 0264 431690, telefon/fax: (004) 0264 431 577, villámposta: **kvari.helikon@gmail.com**
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg — kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220—6288. Honlap: **www.helikon.ro**